

A CSÁSÁRI NÉMETORSZÁG FEGYVERSZÜNETI KÉRELMÉNEK TÖRTÉNETÉHEZ

FARKAS MÁRTON

A német hadsereg főhadiszállásán — a belgiumi Spa-ban — 1918. szeptember 29-én reggel Ludendorff tábornok, a hadműveletek irányításáért közvetlenül felelős első főszállásmester, v. Hindenburg tábornagy, vezérkari főnök, v. Hintze külügyi államtitkár és v. Heye vezérkari ezredes előtt az alábbi nagy fontosságú kijelentést tette:

„A (katonai) győzelem teljesen kizárt dolog, sőt a hadsereg helyzete az azonnali fegyverszünetet követeli meg annak érdekében, hogy a katasztrófa elkerülhető legyen.” — „Minden órai késedelem súlyos veszélyeket hordoz magában.”¹ A jelenlevők Ludendorff tábornok helyzetértékelésével egyetértettek. Az ezt követő megbeszélésen, amely II. Vilmos császár, v. Hintze, v. Hindenburg és Ludendorff részvételével zajlott le, a tábornok megismételte fenti kijelentését, majd ezt követően v. Hintze államtitkár a „felülről végrehajtandó forradalommal” kapcsolatos javaslatait terjesztette elő, amely — úgymond — tartalmában bizonyos belső reformokat, liberálisokból és szociáldemokratákból álló kormányt, rövid időn belül fegyverszünetet és a béke mihamarabbi megkötését jelentené s kiválóan alkalmas volna az ún. „alulról jövő forradalom” elkerülésére, mely „megsemmisüléssel fenyegeti a birodalmat, a monarchiát, a dinasztíát és Németországot kiszolgáltatja az ellenségnek.”²

*

Kevés olyan mozzanata, eseménye van az emberi történelemnek, amely a kortársi vélemény és utókorai ítélet annyi „megértő” és „elutasító” változatát termelte volna ki, mint az imperialista háború elvesztését nyíltan elismerő ludendorffi bejelentés és a vesztes háború káoszából való menekülés lehetőségeit kereső Hintze-i program.

Ma már áttekinteni is nehéz az ezzel kapcsolatos tengernyi irodalmat, amely a két világháború közötti időben, különösen Németország-

¹ Deutsches Zentralarchiv, (továbbiakban DZA.) Potsdam, Reichskanzlei, Krieg, Nr. 2495. Bl. 74. E. Ludendorff: Meine Kriegserinnerungen, 8. Aufl., Berlin 1922., 583. o.

² DZA. Potsdam, Reichskanzlei, Krieg Nr. 2495. Bl. 75.

ban megszületett. Az említett időszak német irodalma megegyezett abban, hogy 1918. szeptember 29-e a német uralkodó osztályok ama kétségbeesett kísérleteinek volt bevezető aktusa, amely a története légváltásosabb szakaszába jutott imperialista Németország megmentéséhez kereste a kivezető utat. De áthidalhatatlannak tűntek a véleménykülönbségek annak megítélésében, hogy milyen gazdasági, társadalmi, politikai és katonai okok készítették, illetve kényszerítették a legfelső katonai-politikai vezetést a szóban forgó történelmi lépés megtételére, s az említett vezetés az okokat, s az annak nyomán előállott konkrét helyzetet helyesen és kellően mérlegelte-e? Nem kevés véleményeltérés mutatkozik a helyzet megoldását célzó intézkedéseket illetően sem, sőt az előbbiekkal együtt éppen azok képezik a szenvedélyes viták tárgyát. Míg a weimari demokrácia történeti irodalmának egy része erre vonatkozóan, ha nem is az ab ovo elutasítás álláspontjára helyezkedett, a reakciós-fasiszta történetírás a nemzetárulás bűneseteinek minősítette azokat az objektív körülményeket, amelyek Ludendorff „idegösszeomlásához” és a szeptember 29-i „kétségbeesett lépéshez” vezettek. E tétel felállítását után már nem volt nehéz eljutni a végső konklúzióhoz: Németország a belső árulás következményeként jutott a „novemberi bűnözők” kezére s lett a külső ellenség és a „bolsevik—szociáldemokrata felforgatók” áldozatává. Ebben az összefüggésben persze nem volt túl könnyű feladat a katonai-politikai, mindenekelőtt a háborút veszített katonai vezetést a mártíromság piedesztáljára emelni. Ez a törekvés azonban évről évre erősödött márcsak azért is, mert a háborúra készülő fasiszta Németország ideológiailag nem nélkülözhetette a Hindenburg—Ludendorff-féle katonai vezetést „rehabilitását”. A rehabilitáció a történelmi tények tudatos meghamisításával bizonyos mértékig sikerült is és a hadvezetőség a „novemberi káosz” mártírjaként glorifikálódott.

A második világháború utáni német történetírás eredményei — 1918 teljes problematikájáról, a szocialista és kapitalista világrendszer éles konfrontációjának hű tükörképei. Míg a Német Demokratikus Köztársaság marxista történettudománya a német nép 1918-as sorsfordulóját alapvetően befolyásoló katonai-politikai döntések egymásutánját s velük a junker-nagytyúkés osztályszövetséget leginkább reprezentáló hadvezetőség tevékenységét a maguk valóságában közelíti meg, addig a nyugatnémet történetírás — hatalmas apparátus felsorakoztatásával — szinte kizárólag annak az alapkoncepciónak a látószögéből nézi az eseményeket, amely a novemberi forradalmat vérbe fojtó Ebert—Groener ellenforradalmi szövetség, tehát a jobboldali szociáldemokrácia és a hadvezetőség között létrejött szövetség perspektívájában igazolja a Hindenburg—Ludendorff-féle hadvezetőség 1918. szeptember—októberi tevékenységét. Már pedig ez semmi mást nem jelent, mint a német nép igazi érdekeinek feltüntetni a junker-nagyburzoá Németország megmentésének „heroikus tettét”, amely bár csak 1919 első felének Noske-i ellenforradalmával sikerült, de amelyhez a német szocialista forradalmi erők megsemmisítésének s a háborút veszített német imperializmus feltámasztásának érdekében — a tettek

ellentmondásossága és bonyolultsága ellenére is — a Hindenburg—Ludendorff-féle hadvezetőség rakta le az első köveket.³

A Hindenburg—Ludendorff-féle hadvezetőség és a vele szövetkezett politikai vezetés (benne a szociáldemokrata politika) tetteinek sora történelmi realitás. De a tettek igazsága a háborút vetített, s történelmük legsúlyosabb válságába eljutott uralkodó osztályok igazsága, mely homlokegyenest ellenkezett a német *nép* (s vele együtt az európai népek) és a *német nemzet* igazi érdekeivel. A marxista történettudomány — köztük a hadtörténelem tudománya — éppen azt tekintti napjaink legfontosabb feladatának, hogy a tettek nép- és nemzetellenességét a maguk valóságában és igazában feltárja s érzékeltesse a német uralkodó osztályok (s azok exponenseinek) nem lebecsülhető erőfeszítéseit és uralkodási művészetét, amellyel saját és más népeket elnyomó imperialista rendszerüket megmentették. Ez az igény készítetett arra, hogy az 1918-as háború végi forradalmi időszak hadvezetőségi tevékenységét vizsgálat alá vegyük. E tanulmányunkban mindenekelőtt a német imperializmus stratégiai vereségének és a háterszági néptömegek, valamint katonatömegek ezzel párhuzamosan megszülető forradalmi erjedésének felismerését követő katonai-politikai döntések kiérlelésének és meghozatalának folyamatát tekintjük át, amelynek egyik főszereplője a német hadvezetőség volt. Törekvésünk természetesen korántsem a teljesség igényeinek kielégítésére irányul, mint ahogy azzal is tisztában vagyunk, hogy a legfelső hadvezetés 1918. őszi tevékenységének megértetése nem merülhet ki az említett két hónap eseményeinek felvázolásával, hiszen e tevékenység eredményei október—november havában érnek be, majd 1919 ellenforradalmának véres győzelmében csúcsosodnak ki. Az elkövetkezendő idők feladatának tekintjük, hogy az ezzel kapcsolatos kérdésekre is megkíséreljük a válaszadást.

A defenzív stratégia és a diplomáciai manőverek taktikájának kialakítása az 1918. augusztusi hadászati vereség és belső forradalmi erjedés időszakában

(1918. augusztus 8.—1918. szeptember 4.)

A legfelsőbb német hadvezetés 1918. szeptember 29-i fellépése az azonnali fegyverszünetért és az ellenféllel kötendő béke mielőbbi létrehozásáért a háború történetének legnagyobb meglepetéseként hatott a hivatalos német közvéleményre. A meglepetés óráiban — noha a hadvezetőség kezdeményezéseit csak viszonylag szűk körök ismerték — a német uralodó osztályok csoportjaiban teljes zűrzavar uralkodott. Abban mindenki egyetértett, hogy az 1916. augusztus óta a katonai-politikai vezetést korlátlanul kezében tartó Hindenburg—Ludendorff-féle hadvezetőség a katonai és politikai helyzet olyan fordulata nyomán kényszerült az említett döntés meghozatalára, mely

³ A kérdés historiográfiája még összeállításra vár.

kívülről (és belülről) a császári Németország további sorsát tehetette kérdésessé. Az uralkodó körök nem egy képviselője a helyzet hirtelen rosszra fordulását az antant szeptember 15-i balkáni áttörésével hozta kapcsolatba, mely a Németország és szövetségesei délkelet irányból történő hátbatámadásának közeli veszélyét rejtette magában.

Amennyire igaz volt a balkáni antant áttörés végzetes volta, a hadvezetés kérdésében jórészt tájékozatlan politikai vezető réteg kevésbé érzekelte, hogy a német hadsereg a stratégiai vereséget, amely a további események meghatározója volt, tulajdonképpen nem a Balkánon, hanem jóval előtte, 1918. július 18-án és augusztus 8-án a nyugati arcvonalon, Franciaországban szenvedte el. Mindezt az ellenségen kívül egyelőre csak a Hindenburg—Ludendorff-féle hadvezetőség tudta közvetlenül felmérni, továbbá azok a frontparancsnokok, akiknek csapatai az ellenség megújuló támadásainak tűzében a fokozatos felmorzsolódás sorsára jutottak. Mert július 18-án, majd augusztus 8-án nem egy szokványos ellentámadásról volt szó az ellenség részéről, hanem a hadászati kezdeményezésnek végleg az antant által történt megragadásáról az ellen a német hadsereg ellen, amely az 1918. március 21-én megindított és négy ízben sikertelenül megismételt offenzíva kudarca után az anyagi és élőerő elhasználódás óriási volta miatt a teljes kimerültség állapotába jutott. A Villers—Cotterêts-nél, majd a Villers—Bretenneux-nél kibontakozó antant sikerek nyomán a német erők Somme és Oise közötti arcvonala szétszakadt s az egész német hadsereg, a naponkénti áttörés veszélyét elhárítandó, általános — hadászati — visszavonulásra kényszerült.⁴

A katonai vereség óráiban a szelekvéseiben szinte megbénult hadvezetőség erejéből csak egy szigorú vizsgálat elrendelésére futotta, mely néhány nap múlva a frontalakulatok és a hátsóország kezdődő forradalmi erjedésének, antimilitarista és antiimperialista, „bolsevik-spartakista” eszmékkel való „megfertőződésének” és telítődésének kétségbevonhatatlan bizonyítékait szolgáltatta. Talán legmegdöbbentőbb az augusztus 8-i ellenséges csapás helyén harcoló 41. gyaloghadosztály parancsnokának jelentése volt, mely szerint az alakulatok nagy része „csődöt mondott”, fegyvereit eldobálta s különböző háborúellenes, valamint „bolsevista jelszavakat kiabálva” a harcokból önkényesen kivonta magát.⁵ Más jelentések arról számoltak be, hogy az ellenséges előnyomulás feltartóztatására indított csapatok állománya az arcvonalak mögött tízezer számára szökik meg, s a belgiumi és észak-franciaországi vasútállomások tele vannak „lógósokkal”. Mások a frontra érve „hazaárulók gyanánt” viselkednek, az ellenségnek

⁴ Das Werk der Untersuchungsausschusses der deutschen verfassungsgebenden Nationalversammlung und des Deutschen Reichstages 1919—1926/30: Die Ursachen des deutschen Zusammenbruches im Jahre 1918. 4. Reihe im Werk des Untersuchungsausschusses. II. K.; B. Schwertfeger: Die politischen und militärischen Verantwortlichkeiten im Verlauf der Offensive von 1918, II. rész, 222. o. (továbbiakban UZ: Die Ursachen...)

⁵ P. Scheidemann: Der Zusammenbruch, Berlin, 1921., 185—186. o. — A hadosztályparancsnok közölte a hadvezetőséggel: a kérdéses alakulatokat összeszedni nem tudták, ezért az ellenséges csapás megindítható nem volt. A parancsnok elrendelte ún. feketelisták felállítását, amelyek alapján a vétkeseket a Szolgálati Szabályzat 85. §-a alapján statáriális eljárás alá vonják és halálra ítélik.

harc nélkül adják meg magukat.⁶ A szökevényeknek csak kisebb része elszász-lotharingiai vagy lengyel nemzetiségű. A megbízhatatlanok között igen sok az Ukrajnából átvezényelt és „bolsevik eszméktől megfertőzött” elem,⁷ akik ha nem szöknek át, a bevetésre indulókat „sztrájkőrök”, „háborút meghosszabbítók” jelzőkkel bélyegzik meg és demoralizálják.⁸ Mindeme „lelki rombolás” oda vezet, hogy a nyugati arcvonal élberegje rohamosan csökken, s a fronton keletkezett réseket betömni nem tudják.⁹

A hadseregnek ez a meginduló lemorzsolódási folyamata egyformán érintette a front- és a hátszázgából erősítés gyanánt érkező alakulatok sorait.¹⁰ De az augusztus 8-át követő napok jelentései arra is utalnak, hogy a hátszázgi alakulatok és a lakosság körében — a szabadságolt katonák által elterjesztett katonai vereség hírének hatására — a háború és vámszedői elleni gyűlölet forrpontjához érkezett, amit „radikális elemek felforgató tevékenységükben ügyesen kihasználtak.”¹¹ Ha az elkeseredés nyílt kitörése egyelőre nem is volt tapasztalható, Ludendorff v. Haefen ezredesnek augusztus 13-án tett kijelentésében a „külső és belső összeomlás” lehetőségét villantotta fel, „amennyiben nem teremtenek rendet a hátszázgban”.¹²

A katonai és hátszázgi helyzetnek illetően való állása rendkívüli mértékben meglepte a hadvezetőséget s maga Ludendorff, aki július 18-a óta — az antant első ellencsapása óta — többször is felajánlotta lemondását,¹³ Hindenburggal együtt napokig tanácstalan volt.¹⁴ A „konstruktív megoldások” keresésének eme rövidzárlatában Ludendorff csupán az „ideológiai” ellenoffenzíva újult erővel való megindításának elrendelésére volt képes, amelynek nyomán a német nagytőke és porosz nagybirtok prominens személyiségei, így G. Stresemann, v. Stein hadügyminiszter, Fr. Naumann lelkesítő beszédeikkel igyekeztek a katonai vereségről és a pattanásig feszült belső helyzetről elterelni a figyelmet. Ludendorff kérésére csakhamar felzárkózott melléljük a jobboldali szakszervezetek számos vezetője (köztük Legien) és a szakszervezeti sajtó a hadvezetőség iránti feltétlen bizalom és

⁶ UDZ: Die Ursachen . . . 4. Reihe, II. k., 96. o.

⁷ DZA. Potsdam, Reichskanzlei, Krieg: Aufklärungstätigkeit Nr. 2440. Bl. 116.

⁸ UDZ: Die Ursachen . . . 4. Reihe, II. k., 223. o.; Lásd még A. Niemann: Kaiser und Revolution Berlin, 1921., 177. o.

⁹ A hadsereg nagyméretű lemorzsolódására derít fényt a hadvezetőség (OHL) egyik szeptember végi összesítése. E szerint augusztus és szeptember hónapban egyedül a nyugati fronton a 446 000 főnyi összeszervesítésből a foglyok száma 233 200-at tett ki. (UDZ: Die Ursachen . . . 4. Reihe, II. k., 66. o.)

¹⁰ Vö. Der Weltkrieg 1914–1918., hrsg. v. Bundesarchiv, 14. k. (Die Kriegführung an der Westfront) Koblenz 1956., 565–567. c. — A jelentések egyértelműen megcáfolják a későbbi „tördőfés” elmélete kitalálóinak azon állításait, hogy a hadsereg említett folyamata kizárólag a front mögötti és a hátszázgi tartalékesapatok köréből indult meg. Ezek a jelentések a világháború utáni évtizedekben hozzáférhetetlenek voltak, mivel a „hivatalos” történetírás mértékadó személyiségei többnyire a Hindenburg–Ludendorff-féle hadvezetőség embereiből kerültek ki, s nemcsak a birodalmi levéltárat, hanem a kutatóintézeteket is kezükben tartották. (Lásd erre nézve: Weltwende 1917. herausgeben v. H. Rössler, Göttingen. 1965., 39. o.)

¹¹ DZA. Potsdam, Reichsminister des Innern, Nr. 12 479, Bl. 43–47-ben található a Generalkommandók erre vonatkozó jelentései. Ezeket a jelentéseket a hadvezetőség kérésére az ún. Kriegsamt szeptember 3-án összesítette. (A jelentéseket kivonatolva közli a Politik im Krieg 1914–1918, Berlin, 1964. c. kiadványa, 245–247. o.)

¹² UDZ: Die Ursachen . . . 4. Reihe, II. k., 225. o.

¹³ W. Groener: Lebenserinnerungen herausgegeben Fr. Frhr. Hiller von Gaertingen, Göttingen, 1957., 435. o.

¹⁴ Vö. A. Rosenberg: Die Entstehung und Geschichte der Weimarer Republik, Frankfurt am Main, 1955., 213. o.

lojalitás kifejezésével igyekezett a helyzetét szilárdítani.¹⁵ Ennek az „ideológiai ellenoffenzívának” szerves részét képezte az a rágalom-hadjárat, amit Ludendorff nyomására a berlini szovjet-orosz követtség ellen kezdeményeztek, azt állítva, hogy a követtség személyzete „bolsevista felforgató tevékenységet folytat és a teljes anarchiát készíti elő.”¹⁶

A Hindenburg—Ludendorff-féle hadvezetőség természetesen tisztában volt azzal, hogy a császári Németország sorást nem az „ideológiai ellenoffenzíva” dönti el, hanem sokkal inkább olyan katonai, politikai és diplomáciai intézkedések sorozata, melyek hozzásegíthetnek a válság feloldásához. A fenti intézkedések azonnal meghozatala a hadvezetőség vállait nyomta, márcsak azért is, mert az ún. politikai vezetés (a kormány, a Reichstag és a pártok) a diktátor Ludendorff mellett mind ez ideig szóhoz sem juthatott. A konkrét tennivalók sürgetése a trónját féltő II. Vilmostól indult ki, aki az augusztus 8-a utáni napokban enyhe kritikával illette a hadvezetőség eddigi tevékenységét és szemére hánytva Ludendorffnak — ha közvetett formában is — a katonai vereséget, sőt kifejezte ama véleményét, hogy Németország elérte teljesítőképességének határát és a háborút mindenképpen be kell fejeznie.¹⁷ A császár ezután augusztus 13-ra koronatanácsit ülést hívott össze Spa-ba, melyen v. Hindenburg, Ludendorff, v. Berg udvari tanácsos és a trónörökös vett részt. Mielőtt a megbeszélésre sor került volna, Ludendorff v. Hintzehez fordult s „keresetlen szavakkal” bevallotta a háború megnyerésének kilátástalanságát, sőt egy viszonylag elviselhető befejezést is az ún. *defenzív* („Durchhalten”) stratégiára való sikeres áttéréstől tette függővé.¹⁸

V. Hintzére Ludendorff közlése szinte megsemmisítőleg hatott, anélkül is inkább, mert elődjét, Kühlmann, Ludendorff néhány hete azért buktatta meg, mert az egyik reichstagi nyilatkozatában — éppen a Reims térségében megghiúsult utolsó offenzíva nyomasztó hatása alatt — sejtetni engedte, hogy a béke elérése nem kizárólag a fegyvereken múlik. Ludendorff mostani, Hintze előtti kijelentése messze túlment a „defetista Kühlmann” alkori nyilatkozatán.

A kijelentést követő kétnapos koronatanácsot Ludendorffnak a politikai vezetéssel szembeni „keserű szemrehányásai” és a hátország elleni vádaskodásai uralták, amelyek később a felelősségáthárítás igen jó eszközeinek bizonyultak. Hintze azonban a „konstruktív intézkedések” meghozatala céljából Németország reménytelen katonai helyzetére terelte a figyelmet, hangsúlyozva a szövetségesek összeomlás

¹⁵ DZA. Potsdam, Reichskanzlei, Krieg: Aufklärungstätigkeit Nr. 2440, Bl. 117.

¹⁶ Uo. Bl. 119.

¹⁷ Vö. A. *Rosenberg*: i. m. 213. o.

¹⁸ „Július közepén azt mondtam Önnek, biztos vagyok benne, hogy a jelenlegi offenzívával az ellenség erejét megtörjük, és békére kényszerítjük. Ezt a biztonságot többé nem érzem... talán a defenzív stratégiával tudnánk az ellenséget harci elszántságban megrendíteni” (ÜDZ: Die Ursachen... 4. Reihe, II. k., 223. o.) — Schwertfeger ezredes a parlamenti vizsgálóbizottság előtt v. Hintze írásbeli feljegyzéséből idézte Ludendorff szavait. Egyébként Ludendorff háború után megjelent műveiben akkor tett kijelentéséről hallgatott, illetve v. Hintzet rágalmazással vádolta, noha ezeket a szavakat v. Haeften ezredes és Mertz ezredes előtt is megismételte. (Vö.: E. *Ludendorff*: Kriegführung und Politik. Berlin, 1922., 297. és köv. oldalak.)

előtti állapotát és a semlegesek elfordulását. Ludendorff Hintze szavaira a „defenzív stratégiát” helyezte kilátásba, mint olyan eszközt, amely alkalmas az ellenség győzelmi akaratának megtörésére. Hindenburg egyetértett Ludendorffal, II. Vilmos pedig utasította Hertlinget Németország utolsó tartalékainak mozgósítására. Mindemellett szűkségesnek tartotta egy olyan „megfelelő időpont megragadását, amelyben az ellenséggel való megegyezés elérhető”. Hertling egy lépéssel még továbbment: szerinte „alkalmas pillanatban diplomáciailag kell megkezdeni a szálak szövögetését az ellenséggel való megegyezést illetően”. Abban mindannyian egyetértettek, hogy ebből a szempontból Spanyolország vagy Hollandia segítségét kell majd igénybe venni. De „egy ilyen alkalmas pillanatot csak a legközelebbi nyugati katonai sikerek adnának”.¹⁹

A koronatanács ülése ezzel be is fejeződött. Jegyzőkönyv csak utólag készült róla, amit Ludendorff ellenőrzött. Mint az később — a háború után — kiderült, Ludendorff Hindenburg tábornagnak a tanácsülésen elmondott szavai egy részét meghamisította. A Hindenburgnak tulajdonított egyik mondat eredetileg így hangzott: „Hindenburg tábornagy *reméli*, hogy *mindezek ellenére* (még) francia földön sikerül megkapaszkodni s ezáltal akaratunkat végülis az ellenségre rákényszeríteni”. Ludendorff a „reméli” és a „mindezek ellenére” szót törölte, s az előbbi szó helyére a „kijelenti” szót írta. Ezzel a mondat értelme teljesen megváltozott.²⁰

A koronatanács ülése — a Ludendorff hamisítással együtt — az események további menetére roppant jelentőséggel bírt. Mindenekelőtt az vált meghatározóvá, hogy a Hindenburg—Ludendorff-féle hadvezetőség egyeduralma a katonai vereség és a hátországi helyzet kiéleződése ellenére töretlen maradt. Ami a hadvezetőség részéről új elemként jelentkezett, az kétségkívül a *katonai győzelem stratégiájának elvetése* és a Ludendorff által javasolt „defenzív stratégia” elfogadtatása volt. Ennek hangsúlyozása azért is fontos, mert a hadvezetőség a katonai vereség nyílt elismerésére lényegében nem volt hajlandó, és az imperialista Németország esélyeit — még az oly kétségbeejtő általános katonai és politikai helyzet ellenére is — a valószínűságnál jóval kedvezőbben ítélte meg. Ez a saját lehetőségeit túlbecsülő és a valóságot tudomásul venni nem hajlandó voluntarizmus a rabló német imperializmus lényegéből fakadt, közelebbről azoknak a legagresszívabb monopoltőkés köröknek és porosz junkereknek szemléletéből, akik a Hindenburg—Ludendorff-féle hadvezetőség mögött álltak (a H. Stinnes- és Krupp-csoport, továbbá az Alldeutscher Verband stb.), s akik a hátországi nyomort és elkeseredést csupán propaganda és rendőrügynök tekintették, csakúgy mint a hadsereg „megrendszabályozását” és „megkapaszkodását”. A tárgyaláson — a

¹⁹ A koronatanács kétnapos ülésének lefolyását lásd UZD: Die Ursachen... 4. Reihe, II. 226—227. o.; A. Rosenberg: I. m. 215. o.

²⁰ Ludendorff a hamisítást csak az „Urkunden der Obersten Heeresleitung über ihre Tätigkeiten 1916—1918, Berlin, 1920. c. művében (továbbiakban Ludendorff: Urkunden...) ismerte el. (Lásd: i. m. 502. o.) — Egyébként Hindenburg haláláig nem tiltakozott szavai meghamisítása miatt.

hadvezetőség győzelme ellenére — új elemként jelentkezett a Hintze részéről megnyilvánult s egyelőre bátoratlan ellenszegülés, amely a német uralkodó osztályok „józanabb” csoportjainak nézeteit tükrözte, és a katonai vereség következményeit mérlegelve az ellenség felé teendő békelépés számára igyekezett előkészíteni a talajt. Az uralkodó osztályok e csoportjai a Reichstag pártjainak interfrakcionális bizottságán keresztül maguk mögött tudták a szociáldemokraták támogatását, annál is inkább, mert maga a „többségi” szociáldemokrata párt vezetősége: Ebert, Scheidemann, Dávid s a többiek messzemenően egyetértettek a „megegyezéses” békével (Verständigungsfrieden), a belső forradalmi feszültség mihamarabbi felszámolása s ezzel a Hohenzollern monarchia megmentése érdekében.²¹

A hadvezetőség álláspontjának győzelme a koronatanács ülésén az antanthoz való közeledés konkrét lépéseit egyelőre kizárta és a háború kíméletlen folytatását eredményezte. Mindez pedig a német nép további szenvedéseinek és véráldozatainak lett eredője, de ugyanakkor a forradalmi erjedés újabb lendületének is a hátszágban és a hadseregben egyaránt.

A koronatanács ülésén elfogadott hadvezetőségi irányvonal nyilvánult meg az Osztrák—Magyar Monarchia vezetőivel augusztus 15-én lezajlott tanácskozásokon is, jöllehet IV. Károly király és császár, Burián külügyminiszter és Arz vezérkari főnök az azonnali békeajánlat kikényszerítésének gondolatával érkeztek.²² A német hadvezetőségre a „Monarchia népei szenvedéseinek esetelése” IV. Károly és Burián által hatástalan maradt, csakúgy, mint Arz vezérkari főnök elemzése az osztrák—magyar hadsereg szétesés előtti állapotáról. A hadvezetőséget ugyanakkor felbőszítette Burián terve egy „Mindenkire” intézendő felhívásról, amelyben az osztrák—magyar külügyminiszter az antant képviselőit bármelyik semleges állam területére invitálta volna, hogy „kötetlen eszmecsere útján előbbre hozzák a régen óhajtott béke ügyét.” Ludendorff, akit még a gondolata is felháborított annak, hogy az ellenség előtt bevallják a katonai vereséget, illetve, hogy a Monarchia tegye meg a kezdeményező lépéseket, ha már a háborúból való kiutat keresik, felhívás helyett osztrák—magyar csapatokat követelt a nyugati arcvonalra, amit IV. Károly és Arz — Hindenburg „rendíthetetlen nyugalmanak” hatása alatt — hosszas habozás után meg is ígért. Bármennyire optimista volt azonban Ludendorff ezt követő helyzetelemzése, a felbomlás előtt álló Habsburg monarchia képviselői ismételten előhozták a „béke ügyét”. A békével kapcsolatos minden elképzelést azonban eleve kizárta a katonai helyzet feltétlen megjavulását, tehát a „durchhalten”

²¹ A Reichstag többségi pártjai mögött meghúzódó tőkés körök s szociáldemokrata támogatóik kompromisszumos békére törekvése 1917. júliustól volt napirenden. A februári orosz polgári demokratikus forradalom és az Egyesült Államok áprilisban bekövetkezett hadba lépésének nyomán megfogalmazott békeresolutiójuk a Hindenburg—Ludendorff-féle katonai diktatúra merev falába ütközött és Bethmann-Hollweg kancellár bukásához vezetett. Az 1918. évi utolsó nagy német offenzíva kudarca ezeket a köröket aktivizálta s a Spa-i koronatanács ülésén Hintze Ludendorffal való szembenállásában voltaképpen törekvésük nyilvánult meg, annak ellenére, hogy Hintze személyesen nem az emberük volt.

²² UDW: Die Ursachen . . . 4. Reihe, II. k., 228. o.

stratégia sikerét remélő s emiatt az imperialista háborús célok bizonyos revízióját is elvető német hadvezetőség.²³ Az Osztrák—Magyar Monarchia vezetői nem tehettek mást, minthogy belenyugodtak a német hadvezetőség kérlelhetetlen álláspontjába és a „durchhalten” stratégiát — legalábbis látszólag — magukévá tették.²⁴ Hintze azonban nagyon jól ismerte a Monarchia reménytelen helyzetét és tudta: IV. Károly és környezete csak arra vár, hogy a legelső pillanatban hátat fordítson Németországnak s az antantnak felajánlott különbékével kilépjen a háborúból. (A Monarchia vezetőinek ebbeli szándékát az antant imperialisták bolsevizmus iránti félelme is táplálta, amely a középkelet-európai térségben a reakciós Habsburg állam fenntartásának reményével kecsegtetett.)

De vajon Németország adhatott-e ilyen előnyt a Habsburg monarchiának? Nyilván az ezzel kapcsolatos kétség motiválta Hintzének azt a lépését, hogy még aznap — holland közvetítéssel és Ludendorff háta mögött — Wilson amerikai elnökhöz fordult és felajánlotta Belgium semlegességének garantálását, mint a közeledés bevezető aktusát. És szinte ezzel egyidőben a belga kormánynál is kapcsolatot keresett. Négy nappal utána pedig a kormány berlini ülésén — a koronatanács határozata ellenére — a konkrét diplomáciai akció megindítására kért felhatalmazást.²⁵ Payer alkancellár az akció sikerét a hadvezetőség annexiós követeléseinek feladásától tette függővé. Erre viszont Ludendorff (aki Hintze lépéséről felháborodottan értesült) még augusztus 21-én sem volt hajlandó. Hintze Ludendorff ellen a Reichstag burzsoá-nagybirtokos pártjainál keresett támaszt: augusztus 21-én a „józanabb nagytőkés körök” bizalmát is élvező pártvezetők előtt adott tájékoztatójában igyekezett azokat maga mögött felsorakoztatni és a békeakció ügyének megnyerni. A pártvezetők körében azonban leküzdhetetlen félelem uralkodott egy ilyen akció *azonnali* megindítását illetően, mivel úgy érezték, hogy annak menthetetlenül belpolitikai következményei lennének. A pártvezetők tekintélyei, gr. Westarp és G. Stresemann osztottak Hertling kancellár aggodalmában: a pattanásig feszült belső helyzet robbanása nem állna meg a „demokratikus, parlamentáris rendszerű alkotmányos monarchiánál”, hanem a „bolsevista anarchiában” csúcsosodna ki. Így az

²³ A hadvezetőség még ekkor is ragaszkodott a német imperializmus annexiós terveihez: Belgium német vazallus állammá tételéhez, Észak-Franciaország stratégiailag és iparilag fontos területének annektálásához (Longwy—Briéy-i vasércmedence, Metz térsége), Lengyelország területéből pedig a Bug—Narew vonal kiszakításához és Kelet-Poroszország csatolásához, továbbá az új lengyel állam gazdasági, politikai és katonai függéséhez. A tanácskozáson a Baltikum, Ukrajna területeinek annektálását nem érintették, mert a résztvevők figyelmé a nyugati arevonálra s ezzel az antantra koncentrált. (Vö. U.D.Z.: Die Ursachen . . . 4. Reihe, I. k., 22—23. o. — Vita a bizottság 1925. május 26-i ülésén v. Kuhl gyalogsági táborok szakértői referátumáról.)

²⁴ A német hadvezetőség követelésének a Habsburg monarchia kénytelen volt eleget tenni, miután a német fél a gazdasági és katonai segítség megtagadásával fenyegetőzött. A júliusi piavei katonai vereség után a Habsburg állam jobban félt az esetleges német repeszálláktól, mint a háború továbbfolytatásától. (Vö. *Farkas Márton*: Katonai összeomlás és forradalom 1918-ban. Budapest, 1969., 213. o.)

²⁵ Hintze később azt állította, hogy a koronatanács ülésének szellemében járt el. Az ülés határozata ugyanis a hadsereg javuló helyzetétől, illetve elhárítási sikerétől tette függővé „a szálak szövőgetését” — a valóságban az akció megindítását. Ezek a sikerek Hintze szerint augusztus 19-ig bekövetkeztek: a német ellenállás fokozatosan megszilárdult, s az antant előnyomulása lefékeződött. (Vö. *Ludendorff*: Urkunden . . . 514. o.)

egyetlen szociáldemokrata Ebert kivételével, aki az azonnali akció sikerének lehetőségét hangoztatta — amennyiben az antant államok munkáspártjait is bekapcsolnák —, a pártvezetők nem álltak ki Hintze mellett, hanem Payert kérték fel, vegye rá a hadvezetőséget a hadicélok mérséklésére, mivel az az antanthez vezető, s nagy gonddal kiépítendő híd fontos tégláit jelentheti.²⁶

A hátországi robbanástól való félelem a hadvezetőség pozícióját erősítette, amelynek a kezében a hadsereg volt. De Burián osztrák—magyar külügyminiszter augusztus 23-i közlése is hozzájárult ahhoz, hogy Hintze békeakciójának kérdése egyelőre lekerült a napirendről. Burián ugyanis megismételte „Mindenkire!” intézendő javaslatát, mivel a Monarchia vezetői a háború továbbfolytatását kilátástalannak ítélték meg.²⁷ A Spa-i megállapodások „felelőtlen negligálása” a Monarchia részéről magát Hintzét is a hadvezetőség karjaiba kergette, illetve a Buriánnal folytatandó vitában Ludendorff szószólójává tette. A helyzet megoldása így változatlanul a hadvezetőség privilégiuma volt és Ludendorff élt is ezzel: a hadicélok mérséklésével kapcsolatos Payer-akciót simán leszerelte. Payer augusztus 25. és 27. között Avesnes-ben, a hadvezetőség operatív főhadiszállásán adta elő Ludendorffnak a pártvezérek kérését, de a tábornok *gyakorlatilag semmiféle engedményre nem volt hajlandó*. Elzárkózásának közvetlen oka nemcsak Hintze átmeneti veresége és a pártvezetők visszakozása volt, hanem a nyugati hadszíntéren beállott viszonylag nyugalmi állapot is. Ez utóbbi Ludendorffot és Hindenburgot egyaránt optimizmussal töltötte el. Sajátos viszont, hogy Payer Ludendorffnak Belgium német kontroll alatti önállóságáról szóló kitételét a „meg egyezéssel békére” való hajlandóságnak értékelte²⁸ és Berlinbe visszatérve a burzsoá-nagybirtokos pártok, valamint a többségi szociáldemokrata párt vezetőit ebben a szellemben tájékoztatta.

A Payer-féle előadás után sokak szemében úgy tűnt, mintha a hadvezetőség és a Reichstag pártjai a teendőket illetően teljesen egy vágányra kerültek volna és csupán az Osztrák—Magyar Monarchia tervezett akciója zavarja meg a dolgok fejlődését. Ezt kiküszöbölendő, augusztus 30-án Hintzét Bécsbe küldték, hogy mindenképpen tartsa vissza Buriánt ilyen „felelőtlen lépéstől”, hiszen a nyugati arcvonallal megszilárdulása fokozódik. Az abból adódó optimizmust még az sem zavarta meg, hogy augusztus 29-én Ferdinánd bolgár cár a főhadiszálláson tett látogatás alkalmával országa további harcát kilátástalannak ítélte és újabb német segítséget kért. Hindenburg tábornagy segítség helyett optimizmusából adott, hangsúlyozván, hogy a háború sorsa a nyugati arcvonalon dől el, ahol a dolgok egyre kedvezőbben alakulnak. Hindenburg helyzetmegítélésében kétségkívül benne volt a Spa-i koronatanács ülésen elfogadott defenzív stratégia sikerének érzete, amit szeptember első napjaiban Hintze bécsi tárgyalásainak

²⁶ Udz: Die Ursachen . . . 4. Reihe, II. k., 236—237. o.

²⁷ Deutsches Zentralarchiv. Hist. Abt. II. Merseburg, Staatsmin. Prot. 90. a — B. II. 2. b. — Nr. 6. Bd. 167. Bl. 292.

²⁸ A. Rosenberg Ludendorff és Payer vitáját a hullámokba merülő hajón vívott sakkpartíhoz hasonlítja. (Lásd: i. m. 217. o.)

eredményessége, nevezetesen az, hogy Buriánt sikerült kiáltványa két héttel történt elhalasztására rábírnia, még fokozott is.²⁹

A hadvezetőség optimizmusa nem kerülte el az agg Hertling kancellárt sem. Hertling szeptember 3-án a porosz minisztertanács ülésén általános helyzetértékelést adott, amelynek során kifejezte mértékadó körök ama óhaját, hogy meg kell találni azt a járható utat, amely az ellenséggel való megegyezéshez elvezethet. „*Egy békeajánlatot (azonban) nem lehet, illetve nem szabad tenni*, mert azt ellenségeink galádsul visszautasítanak. Ezzel szemben olyan szálakat kellene szövögetni s minden olyan alkalmat megragadni, amelyek célhoz vezetnének lehetőleg semleges, vagy arra alkalmas személyiségeken keresztül. Az ellenségnek pedig kb. azt kellene mondani: »Látjátok, nem tudtok legyőzni bennünket, Németország létjogosultságát és helyét a nap alatt kétségkívül győzelmesen fogja megtartani a rája kényszerített védelmi háborúban; de mi mindig készek vagyunk egy tisztességes békét kötni, mint ahogy azt a német kormány már ismételten és egyértelműen kifejezésre juttatta.«³⁰ Majd röviden szólt azokról az intézkedésekről, így többek között az ún. Felvilágosító Szolgálat felállításáról, amelyek célja a „háterszági nyomott hangulat paralizálása és az ellenséges propaganda romboló hatásának ellensúlyozása.”³¹

Hertling ezúttal is a hadvezetőség szószólójának bizonyult, s a minisztertanácsn szelhangzott tájékoztatója nem hagyott kétséget afelől, hogy a háborúból való kiút s a Hohenzollern monarchia fenntartásának egyetlen letéteményesét a hadvezetőségben s nem a birodalmi kormányban vagy a Reichstag pártjaiban látja. A minisztertanács ezt követő vitája a hadvezetőség iránti bizalom megismételt kifejezése volt abban a szavakkal is megfogalmazott reményben, hogy az *ellenesség rákényszerítése a békére és a „háterszági bajok” felszámolása mihamarabb sikerülni fog*.

Hertling beszéde és a minisztertanács ülése híven tükrözte a szeptember elejére kialakult általános hangulatot.

Aligha vitatható, hogy a kétségbeesés és a reménykedés párharcában az utóbbi kerekedett felül. A politikai vezetés emberei a megnyugvás vizeire hajóztak s fokozatosan a hadvezetőségnél lábra kapott optimizmus rabjaivá váltak. A német hadsereg visszavonulásának lefékeződő üteme, illetve a Franciaországban való megkapaszkodás mindjobban feltáruló lehetősége a német uralkodó körök magabiztossága gyors növekedésének irányába hatott és a Spa-i tanácskozásokra mindenki csupán abban az összefüggésben emlékezett, amit Hertling szavai fejeztek ki pontosan: „Látjátok, nem tudtok legyőzni

²⁹ UDU: Die Ursachen . . . 4. Reihe. I. k., 23–27. o.

³⁰ Deutsches Zentralarchiv. Hist. Abt. II. Merseburg, Staatsmin. Prot. 90. a—B. II. 2. B—Nr. 6. Bd. 167. Bl. 291.

³¹ DZA. Potsdam, Reichskanzlei, Krieg, Aufklärungstätigkeiten Nr. 2440. Bl. 168—169. — A hozott intézkedés az ún. „Hazafias oktatás” csődjének beismerése. Az új szervezet Hintze közvetlen irányítása alá került. A politikai (háterszági) propagandáért Deutelmoser tanácsos, a hadseregen belüli felvilágosító munkáért v. Haeflen ezredes lett a felelős. Mindketten Hintze külügyi államtitkártól közvetlenül kapták az utasításokat. Hertling a szervezet felállításáról szeptember 8-án tett jelentést II. Vilmosnak, aki a hadvezetőséggel együtt igen nagy reményeket fűzött annak tevékenységéhez. (Lásd: uo. Bl. 194—195.)

bennünket”, „de mi mindig készek vagyunk egy tisztességes békét kötni”.

E szavak a válság leküzdése érzésének voltak csalthatatlan jelei és a katonai helyzet fokozatos megszilárdulásáról szóló hadvezetőségi jelentések, valamint a hátszagi elnyomó apparátus biztató hírei a tömegmozgalmak erejének alábbhagyásáról, egyre inkább feledtették a diplomáciai manőverek megindításának szükségességét, viszont annál jobban az uralkodó körök emlékezetébe idézték a ludendorffi defenzív stratégia sikerét. Mindez pedig a várakozás kényelmes álláspontjára való helyezkedésre csábított: a német imperializmus úgy érezte, várhat a békével, pontosabban: *van ideje kivárni az ellenség békekezdeményezését*. Hogy ezt néhány titkolt vagy alig titkolt diplomáciai akcióval siettetni lehet, az sem ront semmit a német fél tekintélyén, sőt erősíti a szövetségesek és a semlegesek rokonszenvét. Eme túlon-túli optimista remények a hadvezetőséggel szembeni nyugtalanság és bizalmatlanság érzését is feledtették. Így a hadvezetőség pozíciója az augusztusi megingás után ismét szilárd volt. Ludendorff nem is késlekedett, hogy a megnövekedett bizalmat a kormány, a Reichstag és a pártok fölötti politikai győzelemmé érlelje. Mielőtt azonban erre sor került volna, az antant csapatok szeptember 3-ig újabb nagy-erejű támadása kis híján az összeomlás szélére sodorta a német hadsereget.

Diplomáciai manőverek a defenzív stratégia kudarcának árnyékában (1918. szeptember 4.—1918. szeptember 29.)

Szeptember 4-én Hindenburg tábornagy váratlanul táviratot küldött v. Winterfeldt ezredesnek, a legfelső hadvezetőség berlini képviselőjének, amit az azonnal Hertling kancellárnak továbbított. A tábornagy a táviratban közölte: „az antant tankokkal folytonosan megújított támadásai következtében beálló német erőelhasználódás igen magas, amit a beérkező tartalékkal pótolni nem tudnak. Ennek ellenére remélem (Hindenburg — F. M.), hogy a helyzetet tartani tudjuk, mivel az ellenség is súlyos veszteségeket szenved. Mégis, ebben az esztendőben már aligha lehet az ellenséget úgy megrendíteni, hogy azáltal egy döntő fordulat végérvényesen és gyorsan elérhetővé váljék.”³²

Hindenburg szavai mögött a nyugati arcvonalon küzdő német hadsereg újabb nagy veresége húzódott meg: a brit hadsereg szeptember 2-án Arras és Cambrai között kis híján felgöngyölítette az arcvonalat és a 17. német hadseregparancsnokságnak minden energiájára szüksége volt, hogy a visszaözönlő csapatokat megállítsa.³³

Az újabb vereség a ludendorffi defenzív stratégia kudarcát vetítette előre — s vele a háború befejezésével kapcsolatos minden eddigi

³² DZA. Potsdam, Reichskanzlei, Krieg Nr. 2398/12 Bl. 82.

³³ Der Weltkrieg 1914—1918, 14. k., 585. o.

remény megsemmisülését. Maga Ludendorff a vereség óráiban cselekvéseiben annyira megbénult, hogy Hindenburg Heye ezredest rendelte melléje. II. Vilmos császár pedig belebetegedett a front eseményeibe. Csupán Hindenburg tartotta magát, aki csakhamar megtalálta az új helyzethez idomuló taktikát: táviratában nem említett konkrét eseményeket, csak általánosságokban beszélt, s ez a megfogalmazás a kormányt és a birodalmi kancellárt a dolgok valóságos állásáról nem világosította fel, sőt a távirat utolsó mondatában a hadműveletek 1918 utáni kitolódásának kilátásba helyezésével a helyzet komolyságát elködösítette és a hadvezetőség nélkülözhetetlenségét szuggerálta. Mindezeknek az események további alakulásában nem kis szerepe volt.³⁴ Szeptember 7-én azután egy pillanatra úgy látszott, hogy a hadvezetőség onnan kap segítséget, ahonnan a legkevésbé várta: Cramon tábornok, a hadvezetőség összekötő tisztje az osztrák—magyar hadsereg főparancsnokságánál kérdést intézett Ludendorffhoz: hívják irányítsák azt a négy osztrák—magyar hadosztályt, amelyet a Spa-i tanácskozáson IV. Károly király a nyugati arcvonalra ígért? Hindenburg és Ludendorff Cramon táviratából a Habsburg szövetséges támogató készségét olvasta ki, habár mindketten tisztában voltak a kérdéses hadosztályok felhasználhatatlanságával.³⁵ Volt azonban Cramon táviratában számos nyugtalanító elem is, többek között az a kérdésfeltevés, hogy a hadvezetőség mikor kezdi meg a béketárgyalásokat? Erre más választ hirtelenében nem tudtak adni, mint azt, hogy a kérdést Hintzevel kell megtárgyalni, akit szeptember 10-ére a főhadiszállásra kértek.

A megbeszélés a jelzett időben rendkívül feszült légkörben zajlott le, amelyet az említett újabb katonai vereségen kívül Hintze Bécsben szerzett kedvezőtlen benyomásai árnyékoltak be: habár 2 héttel sikerült is elhalasztani a Burián-akciót, annak letelte után a Monarchia kiugrásával kellett számolni. Nem kevésbé bénítólag hatott több német hadosztály kényszerű felosztatásának ténye (mivel azok sem harci erejüket tekintve, sem morálisan nem voltak többé együtt tarthatók), továbbá Ébertnek, a többségi szociáldemokrata párt vezetőjének kétségbeesett hangú levele a birodalmi kancellárhoz a hátszói nyomor elviselhetetlenségéről és egy forradalom kibontakozásának közeli lehetőségéről.³⁶

A megbeszélés a fentebb vázolt események hatására a hadvezetőség „durchhalten” stratégiájában szemellátható fordulatot hozott: a hadvezetőség, miután rádöbrent a remélt katonai siker lehetetlenségére, *késznek mutatkozott a diplomáciai akció megindítására valamelyik semleges államon keresztül, amennyiben a kezdeményezés Németország részéről indul ki.* Ennek feltétele viszont az volt, hogy

³⁴ Hintze szeptember 3-án helyzetelemzést kért Hindenburgtól. Hindenburg válasza semmitmondó volt, jöllehet a 17. hadsereg vereségéről már pontos ismeretei voltak. Az általa adott helyzetelemzés készítette Hertlinget a minisztertanács ülésén elmondottakra.

³⁵ Ludendorff: Urkunden . . . 515. o.

³⁶ DZA. Potsdam, Reichskanzlei, Krieg Nr. 2436. Bl. 174. — Ebert levelében világosan értésére adta Hertlingnek: ők, a szociáldemokraták nem tudják tartani a tömegeket, ha a konstruktív intézkedések nem következnek be.

Burián tervezett akcióját egyszer s mindenkorra leállítsák. Hindenburg még aznap táviratot intézett Cramon tábornokhoz és utasította: közölje Buriánnal, hogy „Ausztria—Magyarország tervezett jegyzékének elküldéséhez nem járul hozzá”. A továbbiakban Hindenburg egy ilyen lépést a nyugaton harcoló hadseregek szempontjából végzetesnek ítélte meg, de kifejezte egyetértését az „eszmezsere” haladéktalan megindításával kapcsolatban valamelyik semleges hatalmon keresztül.³⁷ Ezt követően Hintze Berlinbe táviratozott a külügyi hivatalnak, arra utasítván, hogy a bécsi követség intézzen jegyzéket az osztrák—magyar kormányhoz és közölje: Ófelsége és a hadvezetőség egyetértének egy demarche azonnali megindításával valamelyik semleges államnál. A követség ugyanakkor szólítsa fel a Habsburg államot a csatlakozásra, illetve az akció támogatására. Hintze egyben kérte a külügyi hivatalt, a fentiekről tájékoztassa Hertling birodalmi kancellárt.³⁸ (Az igazsághoz hozzátartozik, hogy a döntés meghozatalánál II. Vilmos nem volt jelen. A császár ebben az időpontban Ludendorff kérésére az esseni Krupp Műveket látogatta meg, ahol a munkások teljes részvétlensége mellett a további kintartásra buzdított.)³⁹

Persze mindez nem jelentette az azonnali békeakció megindítását. Csupán arról volt szó, hogy a hadvezetőség egy lépést tett abba az irányba, amit Hintze már augusztus végén javasolt. Ha a hadvezetőség most meg is tette ezt a lépést, még mindig csak a „szondírozás” álláspontján volt, mivel a durchhalten stratégia eredményességében változatlanul bízott. Az „eredményességet” pedig újabb intézkedésekkel igyekezett biztosítani. Utasítására v. Stein hadügyminiszter szeptember 13-án elrendelte a hadba nem vonultak (alkalmatlanok s különböző indokkal kiszuperáltak) kíméletlen átfésülését és a hadsereg rendelkezésére bocsátását. A mozgósítás ezúttal a tisztviselő rétegeket sem kerülte el; az 1894—1900-as évfolyam bevonulását azonnal, az 1882—1893-as évfolyamét 1918. december 31-ig tették kötelezővé, míg az 1870—1882-es évfolyamot készenlétbe helyezték.⁴⁰ A hadvezetőség számítása szerint a felgyógyult sebesültek, a kiszuperáltak és az új évfolyamok állományába tartozó személyek bevonulata minimálisan 1 millió embert jelentett, akiket kizárólag a nyugati arcvonalon kívántak felhasználni.⁴¹

De az arcvonalakról időközben beérkezett újabb jelentések a hadvezetőség idegeit ismét kemény próbára tették: az elleség a Rupt és Mosel között Pont-a-Moussontól nyugatra megindított támadása az

³⁷ Ludendorff: Urkunden . . . 516. o.

³⁸ A távirat szövegét közli Ludendorff: Urkunden . . . 516. oldalon.

³⁹ A császárnak a munkások előtt tartott beszédét szinte valamennyi újság közölte. A bombasztikus kitételekkel és frázisokkal tarkított beszéd nemcsak ellenszenvet, hanem nagy felháborodást is váltott ki az ehező munkásság körében. II. Vilmos első ízben találkozott munkásokkal — a Hohenzollern monarchia pusztulása előtti hónapban. Beszédét e szavakkal fejezte be: „Harcolni akarunk és kitartani az utolsóig. Az Isten megsegít bennünket. És aki ezt akarja, válaszoljon hangos igennel! (az első sorok igennel válaszolnak) Köszönöm nektek. Ezzel az igennel a tábornagyhoz sietek . . . Isten segítsen bennünket! Amen. Legyetek boldogok emberek!” (A beszéd szövegét lásd: DZA. Potsdam, Reichskanzlei, Krieg. Aufklärungstätigkeit Nr. 2440. Bl. 237.)

⁴⁰ DZA. Potsdam, Reichskanzlei. Krieg 2398/12. Bl. 90—91.

⁴¹ V. Stein hadügyminiszter tájékoztatása a porosz minisztertanács 1918. szeptember 16-i ülésén. (Lásd: Deutsches Zentralarchiv, Hist. Abt. II. Merseburg, Staatsmin. — Prot. 90. a. — B. II. 2. b. Nr. 6. Bd. 167. Bl. 304.)

ún. St. Mihiel ív kényszerű kiürítéséhez vezetett, s ami legfájdalmasabban érezte hatását, az az ott harcoló német csapatok teljes csődje volt.⁴² A következő nap még nagyobb meglepetéssel szolgált. Burián István, osztrák—magyar külügyminiszter IV. Károly jóváhagyásával és szövetségesei megkérdezése nélkül, szeptember 14-én jegyzéket intézett a hadviselő és semleges államokhoz, amelyben javasolta, hogy „nem kötelező megbeszélések egy semleges helyen kezdessenek meg, hogy azt tanulmányozzák, nem volna-e lehetséges a béke?”⁴³

Burián lépése villámcsapásszerűen érte a német hivatalos közvéleményt. A megütközést, méginkább azonban a háború elvesztésének felismerését a gyorsan kiadott sajtóközlemények sem tudták eloszlatni. De különösen megrázkódtató volt a szövetséges Habsburg állam akciójának hatása a német dolgozó tömegekre. A szeptember 16-án összeült porosz minisztertanácsi ülésen a munkásosztály „rossz hangulatát” úgy jellemezték, mint amely egy szelepre vár, hogy azon a felgyülemlett keserűség robbanásszerűen kitörjön. A Rajna-vidéken, Westphaliában s egyéb ipari körzetekben nyílt összeütközésre került sor a munkások és a hatóságok között, Ebert szociáldemokrata vezető — Legiennel és a szakszervezetek más jobboldali vezetőivel együtt — arról tájékoztatta a kormány nem egy tagját, hogy forradalmi események kitörése küszöbön áll.⁴⁴

A hadvezetőség szeptember 16-án Hintze jelenlétében foglalkozott a Burián-lépéssel. A megbeszélés kezdetben a Habsburg—Bourbon—Pármái-ház árulásának szidalmazásától volt hangos. Különösen Ludendorff ragadtatta el magát, aki a katonai intervenció gondolatát is többször felvetette. Hindenburg tábornagy azonban csakhamar a „józanabb irányba” terelte a súlyos helyzetből kivetető út megtalálását. E fellépésével önkéntelenül is Hintzének „adta át a terepet”, aki javaslatokat terjesztett elő a német állásfoglalás kialakításáról. Az elfogadott határozat kimondta, hogy a szövetséges Habsburg állam akcióját nem célszerű s nem is szabad árulásnak megbélyegezni, sőt „politikusan” hangsúlyozni kell azokat a „nemes szándékokat”, amelyek a Burián-jegyzék elküldését motiválták. Emellett azt is kifejezésre kell juttatni, hogy Németország soha nem fog nehézségeket támasztani oly lépésekkel szemben, amelyek a békéhez vezethetnek el. Az eddigi tapasztalatok azonban azt mutatják, hogy a jegyzék eredményességéhez nagyon is sok kétség fér. Mindenesetre Németország a jegyzék eredményességét nagy figyelemmel fogja kísérni, s amennyiben az reményt keltő, azaz a jegyzéket az ellenség kedvezően fo-

⁴² UDV: Die Ursachen... 4. Reihe, II. k., 264. o. — Nieman szerint Ludendorff a hír hatására teljesen elvesztette önruralmát. (Lásd: i. m. 183. o.)

⁴³ DZA, Potsdam, Stellvertreter des Reichskanzlers, Auswärtige Angelegenheiten Bd. 16., Bl. 2. — Ludendorff: Urkunden... c. művében közli az osztrák—magyar sajtóban megjelent hivatalos kommuniké szövegét, amely többek között kimondja: az Osztrák—Magyar Monarchia a hadviselő felekhez fordult, hogy „szabad eszmecsere útján együttesen vizsgálják meg, adva vannak-e olyan feltételek, amelyek a béketárgyalások közeljövőben történő megindítását kilátásba helyezhetik.” (I. m. 517—520. o.) — A kommuniké hivatkozott Balfour angol külügyminiszter, L. George angol miniszterelnök több nyilatkozatára, mindenek előtt azonban Wilson amerikai elnök február 12-i és július 14-i beszédére, amelyek alkalmasak a konkrét tárgyalások alapelveinek kialakítására.

⁴⁴ Deutsches Zentralarchiv, Hist. Abt. II. Merseburg, Staatsmin. — Prot. 90. a—B. II. 2. b. — Nr. 6. Bd. 167., Bl. 302.

gadja, Németország lesz az első hatalom, amelyik leül a béke (tárgyalások) asztalához.⁴⁵ (Az antant hatalmak Burián jegyzékét szeptember 27-én elutasították.)

A határozat meghozatala után úgy döntöttek, hogy azt először Törökország és Bulgária kormányaival közlik, és csak *azután* tájékoztatják az osztrák—magyar kormányt. Ugyanakkor döntés született Winterfeldt ezredes azonnali informálásáról is azzal az utasítással, hogy mindezt óvatos formában hozza a burzsoá-nagybirtokos pártok és a „többségi” szociáldemokrata párt vezetőinek tudomására. A tanácskozás ezzel még nem ért véget, a továbbiakban v. Stein hadügyminisztert egy „kerüljön amibe kerül, a pénz nem számít!” szemlélettel minden eddiginél nagyobb hátországi propaganda megindítására kötelezték.⁴⁶ A hadvezetőség emellett a frontheadserg „megrendült bizalmát” azzal akarta helyreállítani, hogy a császárt az arcvonalak közelébe küldte „lelkésítő beszédek tartására”.⁴⁷

Nem kétséges: a hadvezetőség fogcsikorgatva nyelte le a Burián-féle keserű pirulát, s kénytelen volt tudomásul venni a nem Németország által kezdeményezett békeakciót. Mindez a Ludendorffi durchhalten stratégia kudarcának egyfajta beismerését jelentette — mind a német közvélemény, mind a külföld szemében. A hadvezetőség diktatúrája ennek ellenére még mindig sértetlen maradt, s Németország sorsának alakulása továbbra is a hadvezetőségtől függött, amellyel szemben a „politikai” vezetés, értsd: a kormány és a Reichstag meg sem kísérelte az események kézbevitelét, sőt a német nép szenvedésének fokozására hozott újabb kíméletlen intézkedéseket ellenvetés nélkül megáévtette.

Közben a Berlinbe utazott Hintze aznap tájékoztatta a porosz minisztertanácsot a Spa-i megbeszélésről.⁴⁸ Még tartott a minisztertanács ülése, amikor már Ludendorff asztalán feküdtek az első jelentések az antant csapatok szeptember 15-i balkáni áttöréséről.

A Balkánon kibontakozó események néhány nap alatt katasztrófává terebélyesedtek: mialatt a felbomlott bolgár hadsereg számos egysége Szófia ellen vonult, hogy megdöntse a németbarát cári rezsimet és a háborúnak véget vessen, a német hadvezetőség nem volt abban a helyzetben, hogy az eseményeket feltartóztathassa, mivel a német hadsereg csaknem egész ereje a nyugati arcvonalon volt lekötve és az augusztus 8-i „fekete naptól” kezdve a megújuló antant támadások tüzeiben a teljes felmorzsolódás előtt állt.⁴⁹ Viszont az Osztrák—Magyar Monarchia hadseregére sem lehetett számítani: hadosztályainak többsége a délnyugati (olasz) fronton várta a szövetségesek offenzívá-

⁴⁵ A határozatot lásd Deutsches Zentralarchiv. Hist. Abt. II. Merseburg. 90. a—B. II. 2. b. — Nr. 6. Bd. 167., Bl. 301—302.

⁴⁶ DZA. Potsdam, Reichskanzlei, Aufklärungstätigkeit Nr. 2440. Bl. 244. — A mondott utasítással a Hintze irányítása alatt éppen csak megindult propagandakampányt igyekeztek alátámasztani, de Ludendorff hátsó gondolata a prapagandaakció irányításának teljes kézbe-kaparinása volt.

⁴⁷ UDZ: Die Ursachen . . . 4. Reihe, II. k., 246. o.

⁴⁸ Deutsches Zentralarchiv. Hist. Abt. II. Merseburg. Staatsmin. — Prot. 90. a—B. II. 2. b. — Nr. 6. Bd. 167., Bl. 318.

⁴⁹ Uo. 319—322. o.

ját, miközben sorait a példátlan arányú szökési hullám és lázadások sorozata apasztotta.⁵⁰

Szeptember 18-tól a német hadvezetőség erőfeszítései arra irányultak, hogy a Balkánon levő csapatokkal, továbbá az időközben a Krím félszigetről és a hátországból útnak indított néhány (erősen „leharcolt”) hadosztállyal, amelyhez később a nyugati arcvonalon szánt négy osztrák—magyar hadosztályból három csatlakozott, az ellenség támadó lendületét lefékezzék és az adott lehetőségeken belül egy többékevésbé szilárd elhárító arcvonalat építsenek fel, amely mindaddig kitart, míg a Habsburg monarchia által kezdeményezett békeakció eredményhez nem vezet. Másik igen sürgős feladatát a hadvezetőség Bulgária háborúból való kilépésének megakadályozásában látta, amit német csapatok Szófiába történő azonnali bevonulásától remélt. Ez utóbbi, ha meg is történt és a forradalmi eszmékkel telítődött bolgár alakulatokat megakadályozta egy szocialista jellegű forradalom kibontásában, a cár trónját megmenteni és az új burzsoá kormány fegyverszüneti kérelmét elhárítani nem tudta. (A fegyverszünetet szeptember 29-én írták alá az antanttal.)⁵¹

Mindezt súlyosbította, hogy Bulgária antant megszállása után a bukaresti békét nem ratifikált Románia támadásával a központi hatalmak ellen napról napra számolni kellett, ami a Romániában állomásozó Mackensen-féle hadseregcsoport sorsát pecsételte meg. E katonai helyzet várható politikai következményei pedig szinte beláthatatlanok voltak, különösen az Osztrák—Magyar Monarchiában, amelynek népei ugrásra készen álltak az évszázados Habsburg-elynomás megsemmisítésére. S vajon azok a forradalmak, amelyek a Monarchia népei körében érlelődtek, megállnak-e majd Németország keleti határán? S nem következik-e be magában Németországban a tőkés-nagybirtokos osztályuralom megdöntésére kész népforradalom? Vajon milyen erőt tud akkor szembeállítani a nagyburzsoá-junker osztályszövetség a forradalommal szemben? Elég lesz-e a hátországban tartott fegyveres erő: a rendőrség és a hátországi csapatok, különösen akkor, ha a „bolsevik eszmékkel” fertőzött hátországi alakulatok egy része — vagy többsége — a forradalom mellé áll? Kire támaszkodják a juncker-nagytőkés társadalom, nem arra a frontheadereg-e, amelyik minden aggasztó hír ellenére még mindig a hadvezetőség kezében van és a porosz hagyományok szellemében legjobban bevethető a „hátországi anarchia ellen?” De ez a harcoló hadsereg, amely az antant sorozatos csapásai révén a felmorzsolódás útjára lépett, és a jelentésekből kitűnően a „spartacista-szocialista fertőzés”⁵² bénítja harc képességét, megmenthető-e, illetve a hadvezetőség által továbbra is kézben tartható-e, s majdan bevethető-e a hátország ellen, hogy

⁵⁰ Farkas Márton: i. m. 193—198. o.

⁵¹ A délkeleti arcvonal kiépítésével kapcsolatos erőfeszítéseket lásd: Der Weltkrieg 1914—1918. 14. k., 630—632. o. és Arz: Zur Geschichte des grossen Krieges 1914—1918. Wien, 1924., 300—301. o.

⁵² A „spartakista-szocialista fertőzés” elnevezés Ludendorfftól származik. Ludendorff számára minden háborúellenes jelszó és békekövetelés a forradalmár Spartacus szövetséghez kapcsolódott, ahhoz a szövetséghez, amely a Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg vezetésével legkövetkezetesebben harcolt az imperialista háború befejezéséért.

aztán vele magát a Hohenzollern császárságot, az imperialista Németországot mentse meg?

Szeptember 24-ig a hadvezetőség kétségbevonhatatlanul megbizonyosodott a háború végleges elvesztéséről. Ezt a bizonyosságot nemcsak a balkáni katasztrófa, hanem a nyugati arcvonalon harcoló hadsereg egymást követő újabb vereségsorozata erősítette. Szeptember közepe óta az angol hadsereg támadását kiterjesztete a Scarpe és a Somme folyók között, majd 20-ig felőrlötte a német védelem egyik legerősebb védelmi rendszerét Arrasnál. A francia hadsereg az Aisne és Oise folyók közötti térségben nyomult előre, az USA hadsereg a St. Mihiel könyök birtokba vétele után északra és északkeletre terjesztette ki támadását. A hadvezetőség szeptember 25-ig az ún. Siegfried-állásokban vontatta vissza a német haderőt és kíméletlen rendszabályokkal igyekezett megállítani a csapatok körében megindult bomlási folyamatot.⁵³

A hadvezetőség gondolatvilágában talán még soha nem foglalt el olyan központi helyet a hadsereg további sorsa, mint ezekben a napokban. Maga Hindenburg és Ludendorff úgy érezte, hogy a rabló német imperializmus eladdig oly precíz szerkezete és feltétlen eszköze óhatatlanul kicsúszik kezükből. A balkáni eseményeket is első sorban ebből az összefüggésből nézték, és a szeptember 26-án Hintzének küldött táviratban hangsúlyozták: az intézkedések egyik fontos célja a Habsburg monarchia „megtartásával” a „romboló anarchizmus” veszélyének lokalizálása mind a hátszországban, mind a hadseregben belül.⁵⁴ A délkeleti arcvonal kiépítésére hozott intézkedésekkel egyidőben a tiszteknek kiadott parancs pedig egy kellő pszichikai hatás elérésének gondolatával is fogant: a még mindig akcióképes erő látványos demonstrálása erősíthette a bizalmat a hadvezetőség iránt, másrészt a tisztii állomány uralmának szinte korlátlaná tételével az ellenség támadásaitól szenvedő harci alakulatok bomlási jelenségeinek feltartóztatását segíthette elő.

Alig egy nappal a parancs kiadása után azonban a hadvezetőség felismerte, hogy ilyen lélektani hatásvadászat felett eljárt az idő. A nyugati arcvonal hadserege egyre gyorsuló mozgással s bomlási jeleinek szaporodásával vonult visszafelé, figyelembe sem véve a hadvezetőségnek az ellenség soraiban dühöngő tüdőpestisről terjesztett olcsó propagandáját. A hadvezetőség szeptember 26-án táviratilag kérte Hintze külügyi államtitkárt Spa-ba azzal az elhatározott szándékkal, hogy a katonai összeomlást a maga valóságában feltárja előtte és az ellenség felé teendő lépés részleteinek megtárgyalásával párhuzamosan Hintzében „egy, a német társadalom valamennyi rétegét reprezentáló új kormány” szükségességének felismerését ébressze fel, mivel Ludendorff tudta, hogy az ellenség nem fog tárgyalni a jelen-

⁵³ Amtliche Urkunden zur Vorgeschichte des Waffenstillstandes, 1918, Berlin, 1927. 2. Aufl. Abt. Nr. 10/c. Szeptember 25-én Ludendorff a nyugati hadsereg tisztjeinek kiadott parancsában az egész tisztii állományt elmarasztalta a vereségek és a legénység körében tapasztalható defetista magatartás miatt. A parancs súlyos büntetéseket helyezett kilátásba a „kishitűségbe esett” tisztiek ellen és követelte az állások „minden téren” való megtartását, ugyanakkor a tisztiket az eddiginél jóval korlátlanabb hatalmi jogkörrel ruházta fel a legénység fölött. (Lásd: uo. Nr. 10/d.)

⁵⁴ UDU: Die Ursachen . . . 4. Reihe, II. k., 248. o.

legi kormánnyal. Bölcs előrelátás is érlelte egy „széles bázison alapuló” kormány gondolatát, mert a pártok — főleg a baloldali pártok — „beszállása a süllyedő hajóba” az összeomlásért való felelősséget levette volna a katonai diktátorokról és azt a „politikai vezetés” számlájára írta volna.

A gondolat nem volt új. Hertling kancellár ezt a megoldást már szeptember elején javasolta Ludendorffnak, de akkor ő még mereven elzárkózott. A katonai összeomlás napjaiban azonban maga is a legjobbnak ezt a megoldást tartotta: „a levest most egyék meg azok, akik azt nekünk teleaprították” — mondta egy későbbi nyilatkozatában.⁵⁵A pártok bevonása egy új kormányba a továbbiakban igen jó lehetőséget kínált a „haza védelmének” meghirdetésére, mely viszont a hadsereg „megrendült egységének és harci erejének” helyreállításában játszhatott volna döntő szerepet. Márpedig, ha mindez rövid idő alatt sikerül, az ellenség előtti kapitulációt elkerülhetik, s ezzel nemcsak a hadsereg menekül meg a széteséstől, hanem egy „méltányos béke” és a hátország „megrendszabályozásának” lehetősége is megteremtődik.

Hintze külügyi államtitkár a hadvezetőség táviratának vételekor lényegében már azonos platformon állt Hindenburggal és Ludendorffal, ha közvetlen indítékai mások is voltak. Amiben teljesen egyetértettek, az Németország önálló, tehát a Habsburg monarchia akciójától független békekezdeményezésének közeli megindítása volt. Hintze szeptember 21-én vetette fel először Ludendorffnak a Wilsonnal való direkt kapcsolatok felvételét, amire az szeptember 24-én egyetértőleg válaszolt, hangsúlyozva az „alkalmas pillanat” bevárását. Hintze Ludendorff akkori válaszából jogosan következtetett a katonai katasztrófa tényére s felmérte annak hátországi várható következményeit, annál is inkább, mivel a porosz minisztertanács szeptember 27-én Berlinben megtartott ülése, melyet eredetileg a balkáni események s az azokkal kapcsolatos intézkedések megvitatására hívtak össze, a hátország fékentartására eddig használt és csődöt mondott eszközök elvetéséről beszélt és lényegében elfogadta a Reichstag interfrakcionális bizottságának javaslatát a porosz választójog reformjáról és a demokratikus parlamentáris rendszer egyes elemeinek közeli életbe léptetéséről. Volt azonban a minisztertanácsi ülésnek egy olyan mozzanata, amely Hintzét szinte magával ragadta: az ülésen közölték, hogy a „többségi” szociáldemokrata párt szeptember eleje óta nem tudni hányadszor, ismét határozatot hozott a birodalmi kormányba való belépésről s ezt a határozatot sajtója napvilágra hozta.⁵⁶

A többségi szociáldemokrata párt döntése nem érte váratlanul a porosz minisztertanács résztvevőit, hiszen a juncker-nagytőkés osztályszövetség lakáj szerepét betöltő párt háború előtti és alatti politikájának volt logikus következménye: a nyilvánvalóvá vált katonai vere-

⁵⁵ A v. Thaer: Generalstabsdienst an der Front und in der OHL 1915—1919. hg. von Siegfried A. Kachler, Göttingen. 1958., 235. o.

⁵⁶ Deutsches Zentralarchiv. Hist. Abt. II. Merseburg, Saatsmin. — Prot. 90. a—B. II. 2 b. — Nr. 6. Bd. 167. Bl. 321.

ség és a hátország forradalom előtti állapota csatasorba állította a pártot a hatalomban való közvetlen részesedésért, hogy a *hatalmon belül* — szövetségben a nagybirtokkal és nagytőkével — az elvesztett háborúból amilyen gyorsan csak lehet, a kivezető utat megtalálják és felülről hozott „liberális” reformokkal, amelyek a militarista-imperialista Németország gazdasági, politikai és társadalmi rendszerét „demokratikus” mázzal vonták volna be, a készülő népforradalmat elkerüljék.⁵⁷

A minisztertanácsi ülés menetében a szélsőségesen konzervatív elemek a többségi szociáldemokrata párt kormányba lépését elfogadták. (A minisztertanács tagjai között természetesen nem egy olyan személy akadt, aki tüstént felajánlotta lemondását, de azzal voltaképpen félre állt és szabad utat engedett a szociáldemokrata akciónak.)⁵⁸

A porosz minisztertanács ülését követő napon — szeptember 28-án — Hintze gondolatvilágában így világosan és véglegesen kirajzolódtott a válság politikai megoldásának útja, mely nemsokára „a felülről végrehajtott forradalom” doktrínájában fogalmazódott meg. Hintze azonban akkor még nem tudta, hogy a valamennyi párt képviselőjét magában foglaló „demokratikus kormány” megalakítását és bizonyos „demokratikus reformok” bevezetését a hadvezetőséggel hogyan s miképpen tudja elfogadtatni, mert a Ludendorfftól kapott táviratban a politikai válság megoldásának módozatairól még csak célzás sem volt. A hadvezetőség várható magatartására azonban csak csakhamar fény derült. Szeptember 28-án Berlinbe érkezett v. Winterfeldt ezredes, aki a Spa-i főhadiszállásról Ludendorff személyes üzenetét hozta Hertling kancellárnak. Az üzenet a hadvezetőség kifejezett óhaját tartalmazta egy „széles bázison” alapuló kormány mielőbbi létrehozására.⁵⁹ Hertling kancellár, aki szinte megkövülten állt a katonai diktátor ekkora pálfordulásának láttán, Hintzével együtt nyomban Spaba utazott és másnap részese volt annak a tanácskozásnak, amelyen a hadvezetőség, közelebbről Ludendorff bejelentette a háború elvesztését, s az 1916 óta tartó katonai diktatúra csődjét. Ludendorff egyben nyomatékosan követelte a Wilsonnal való kapcsolat felvételét egy azonnali fegyverszünet és a béketárgyalások megindítására, továbbá egy széles bázison alapuló új kormány megalakításával olyan alkotmányjogi változások bevezetését, amelyek alkalmasak mind az ellenséggel való kompromisszumos megegyezésre, mind a fenyegető népforradalom elkerülésének útján a hadsereg s ezzel az imperialista Hohenzollern monarchia megmentésére.

⁵⁷ A többségi szociáldemokrata párt döntésének háttéréről van szó, vö.: *Scheidemann*: I. m. 179—182. o.

⁵⁸ Mindezt lásd *Deutsches Zentralarchiv, Hist. Abt. II. Merseburg, Saatsmin. — Prot. 90. a—B. II. 2. k. — Nr. 6. Bd. 167. Bl. 322.*

⁵⁹ *Politik im Krieg 1914—1918*, Berlin, 1964., 248. o.

Az azonnali fegyverszüneti kérelem és a „felülről végrehajtandó forradalom” koncepciójának megszületése

A hadvezetőség Spa-i főhadiszállásán szeptember 29-én tartott megbeszélést egy bizalmas eszmecsere előzte meg Ludendorff, v. Hindenburg tábornagy, v. Heye ezredes és v. Hintze között. Ennek kapcsán a tábornok a katonai vereség nyílt elismerésével együtt az azonnali fegyverszünet elküldése mellett szállt síkra, sőt hozzátette: minden órai késedelem súlyos veszélyeket hordoz magában.

Hintze külügyi államtitkár az elképedéstől eleinte éppen úgy szóhoz sem tudott jutni, mint Hertling kancellár előző napon Ludendorff üzenetének vétele után. Hintzének nem voltak illúziói a katonai helyzetet illetően, sőt tudta, hogy a vereség bekövetkezett és az ellenséggel való kapcsolat felvétele immár aligha tűr halasztást. De azt, hogy a dolgok ilyen rosszul álljanak, hogy maga a mindenható diktátor ismeri el a teljes csődöt és követeli az *azonnali fegyverszünetet*, erre még az edzett külügyi államtitkár sem volt felkészülve. Hirtenjében nem is tudott mondani semmit: az elvesztett háború, a német imperializmus megsemmisítő veresége s mindezek várható külső-belső következménye miatti aggodalom, sőt rémület megbénította Hintzét.⁶⁰

De csakhamar összeszedte magát és Ludendorffhoz intézett szavai a kétségbeejtő helyzetből való menekülés alternatíváit tükrözték. Hintze szerint mindenekelőtt a belső helyzet tisztázása volt égető kérdés, amit az alkotmányos intézmények teljes negligálásával megteremtett nyílt katonai diktatúra (Ludendorffal az élen) vagy a félreformok, reformok demokratikus mázát viselő, „felülről végrehajtott forradalom” képes megoldani. Ludendorff azonnali válasza a második megoldást szorgalmazta,⁶¹ sikerének feltételét azonban nyomatékosan a sürgős fegyverszünetben jelölte meg. A közbeszóló Hindenburg hozzátette: természetesen Briey és Longwy birtoklásához ragaszkodni kell. Ludendorff azonban ellentmondott: „arra most már nincs idő!”⁶² — felkiáltással megismételte a fegyverszüneti kérelem mielőbbi elküldését és sürgette a „felülről való forradalom” koncepciójának megfelelő, „széles bázisú” kormány megalakítását, amely mint „nemzeti egységkormány” a szociáldemokratákig és a szakszervezetekig terjed.

Az eszmecserét követő megbeszélés II. Vilmos elnöklete alatt Hindenburgon, Ludendorffon és Hintzén kívül Hertling kancellárral, v. Roedern államtitkárral, Radowitz államtitkárral, v. Winterfeldt ezredessel és v. Berggel, a civilkabinet főnökével bővült. Dél előtt 11 órakor Ludendorff előadta a hadvezetőség „visszavonhatatlan követelését” az

⁶⁰ Udz: Die Ursachen... 4. Reihe, II. k., 260. o.

⁶¹ Hintze a felülről végrehajtott forradalom koncepciójáról később így vallott: „A felülről való forradalmat mindenekelőtt olyan eszköznek tekintetem, amellyel elejét lehet venni az alulról jövő forradalomnak; ez utóbbit a mi helyzetünkben öngyilkosságnak tartottam. Hintze szavait idézi Schwertfeger szakértői véleményében. (Lásd Udz: Die Ursachen... 4. Reihe, II. k., 262. o.)

⁶² Udz: Die Ursachen... 4. Reihe, II. k., 261. o. — Maga Ludendorff lepődött meg legjobban, hogy Hindenburg gondolatvilágában még mindig ott állt a két fontos vasérclepel birtoklásának vágya.

azonnali fegyverszüneti kérelemről, majd Hintze vázolta a „felülről végrehajtandó forradalommal” kapcsolatos elképzeléseit. A Ludendorff szavai nyomasztóan teljesen összetört, de önuralmát fokozatosan visszanyerő II. Vilmos az előadottakkal egyetértett és felszólította Hintzét: lépjen érintkezésbe Wilson amerikai elnökkel s tegyen javaslatot egy békekonferencia összehívására az elnök januárban meghirdetett 14 pontja alapján.

Hertling kancellár a nemzeti egységkormány alakítását azonban visszautasította, és a legkisebb alkotmányjogi változást is szerencsétlenségnek minősítette. Hertling, aki szeptember elején még maga javasolt egy ilyen megoldást Ludendorffnak, szeptember végén az „anarchiába süllyedés” veszélyeként értékelte a tábornok követelését. Egyébként is azzal az elhatározással érkezett Spa-ba, hogy egy ilyen kísérletet mindenképpen megghiúsít. Felfogásában vele utazó fia, Radowitz államtitkár és Winterfeldt ezredes is megerősítették, utóbbiak azzal az alig titkolt szándékkal, hogy az agg Hertlinget, akit a „kibontakozás” akadályának tartottak, a birodalmi kancellária éléről eltávolítják. Hertling bejelentése lemondási szándékáról azonban II. Vilmosnál nem kis megütközést váltott ki, hiszen a császár a kancellár szavát úgy értelmezte, hogy „a parlamentarizmusra” való áttérés és a békekötés nem annyira sürgős dolog. De Hintze és a hadvezetőség más véleményen volt. Így a rákövetkező nap, szeptember 30-án megjelent császári rendelet — amit a lapok azonnal közöltek — felmentette Hertlinget és intézkedett a „parlamentarizmus” bevezetéséről.⁶³ (Sajátos, hogy a többségi és függetlenségi szociáldemokrata lapok csakhamar a „demokrácia győzelmeként” értékelték a császári rendeletet.)

A Spa-i tanácskozás résztvevőinek azonban meglehetősen gondot okozott Hertling utódlásának kérdése. Vajon ki lehet az a személy, aki a kormány élén ezt a sorsdöntő kettős feladatot a siker reményével tudja megoldani? A tanakodás nem tartott sokáig, Hintze és a hadvezetőség csakhamar megegyezett Max badeni nagyherceg személyében, akinek kancellárságát Conrad Haussmann, a nemzeti liberális párt egyik vezető alakja régóta sugalmazta.

Max badeni nagyherceg — II. Vilmos egyik rokona, szolgálaton kívüli porosz tábornok — „liberális nézeteiről” volt ismert s mint a hadifogoly ügyek intézője, a háború alatt többször megfordult Svájcban és Svédországban. Ez alkalmakat bizonyos antant körökkel való kapcsolatokra is felhasználva 1918 kora tavaszán eljutott a liberális burzsoázia „megegyezéses béke” koncepciójáig, s abbéli nézeteit 1918. március 20-án Hertling kancellárhoz intézett emlékiratában fejtett ki. [Emlékirata később Ethischer Imperialismus néven vált ismertté.]⁶⁴

⁶³ DZA. Potsdam, Reichskanzlei, Krieg, Nr. 2495, Bl. 76.

⁶⁴ Scheidemann visszaemlékezéseiben elmondja, hogy Max egyidőben a parlamentarizmus és a megegyezéses béke elszánt ellentete volt. Ezt látszik igazolni a Scheidemann által idézett levél, amit Max nagybátyjához, Hohenlohe herceghez írt 1918. január 12-én. Max a levélben többek között a Reichstag többségi pártjainak 1917. július 19-i resolúcióját, amelyet a februári orosz polgári demokratikus forradalom hatása alatt az antanthoz vezető megbékélés egyik mérföldkövének szántak, a „berlini kánikula” következményének bélyegezte meg. (I. m. 183. o.)

Környezetéhez nem kisebb személyiségek tartoztak, mint H. Warburg, hamburgi bankár, H. Delbrück, a neves történész, H. v. Haefen ezredes, a hadvezetőség képviselője a külügyi hivatalban, W. Solf, gyarmatiügyi államtitkár és David, jobboldali szociáldemokrata vezető.⁶⁵

Jelölése a kancellári tisztségre sem a császár, sem a hadvezetőség, sem Hintze részéről nem váltott ki ellenvetést. A kérdés csupán az volt, hogy a Reichstag pártjai, amelyek soraiból az új kormány előállhatott, elfogadják-e személyét? A tanácskozás végül is úgy döntött, hogy Roedernnek azonnal Berlinbe kell utaznia s Payer alkancellárral együtt a pártok vezetőit meg kell győznie nemcsak Max személyének elfogadásáról, hanem az új kormány azonnali megalakításáról is, mivel a fegyverszüneti kérelem elküldése az antanthoz csak azon keresztül lehetséges.⁶⁶

Amennyire egységesnek volt mondható a tanácskozás álláspontja a leendő kancellár személyére vonatkozólag, annyira összeütköztek a nézetek az új kormány tárcáinak elosztásában. II. Vilmos hallani sem akart arról, hogy a tárcák a pártok képviselői között oszoljanak meg, hanem tárcanélküli államtitkárok bevonását sürgette. A hadvezetőség a császár elképzelésével szemben azonnal oppozícióba vonult és Hintze is bejelentette lemondását. A tanácskozás kudarcát Roedern közvetítő javaslatával kerülték el: hívják össze Berlinben a porosz minisztertanácsot s az tegyen javaslatot, milyen „tárcákra eresszék be a pártok képviselőit, mindenekelőtt a szociáldemokratákat”? A javaslat elfogadásákor Hintze megkérdezte: mivel a pártokkal való tárgyalások elhúzódhatnak, nem volna-e célszerű az új kormány megalakítását két héttel elhalasztani s egyben megvárni a katonai helyzet esetleges javulását? Ludendorff indulatosan válaszolt: a katonai helyzet annyira komoly, hogy itt mindenféle halogatás naponta tízezrek életébe kerül.⁶⁷

A tanácskozás befejezése után nem sokkal Hintze és Roedern államtitkárok von Bussche vezérkari őrnagy kíséretében Berlinbe utaztak. Utóbbi Ludendorff különleges felhatalmazását bírta a pártvezetők „kíméletlenül őszinte informálásáról”, amelynek kapcsán azok rádöbbenése a katonai helyzet valóságos állására semmi mást nem eredményezhet, mint a tábornok által követelt „nemzeti egységkormány” haladéktalan létrehozását.⁶⁸

A vonatban Bussche részletesen informálta Hintzét és Roedert a pártvezetők előtt tartandó helyzetelemzésének tartalmáról. Bussche szavai csak fokozták mindkettőjük amúgyis nyomott hangulatát. 21 óra 40 perckor Hintze még a vonatról táviratilag utasította v. Stumm

⁶⁵ J. S. Drabkin: Die Novemberrevolution 1918 in Deutschland. Berlin, 1968., 82. o.

⁶⁶ Elhangzott az is, hogy maga Ludendorff utazzék Berlinbe. Ő azonban a fronteseményekre hivatkozott, amelyek miatt Spaban kell maradnia. Valószínűbb azonban, hogy a politikai vezetőknek való parancsosztoztatást Spa-ból sokkal inkább biztosítottak látta.

⁶⁷ Deutsches Zentralarchiv. Hist. Abt. II. Merseburg. Staatsmin. — Prot. 90. a—B. II. b. — Nr. 6. — Bd. 167. Bl. 326—330. — Ludendorff álláspontját később ezekkel a szavakkal indokolta: „A háború el volt veszítve, azon már semmit sem lehetett változtatni... Helyzetünk egyre inkább csak rosszabbodott, nem pedig javulhatott.” (Der Weltkrieg 1914—1918, 14. k., 634. o.)

⁶⁸ A. Rosenberg: i. m. 219. o.

külügyi államtitkárt: közölje az Osztrák—Magyar Monarchia és Törökország kormányával, hogy Németország új kormányának megalakulása pillanatában azonnali békekonferencia összehívására tesz javaslatot Wilsonnak és a tárgyalások alapjául elfogadja annak 14 pontját. Hintze táviratát 20 perc múlva Ludendorff Avesnesbe küldött utasítása követte: táviratában elrendelte a hadvezetőség vezérkari tisztjeinek október 1-i értekezletét, amelyen a hozott határozatokat kívánta személyesen ismertetni a hadsereg vezetőtestülete előtt.⁶⁹

Ludendorff gondolatai ezen az éjszakán Hintze és Roedern missziójának várható eredményeire összpontosultak. Reggelre kétségei merültek fel a sikert illetően s ezek ösztökölték arra, hogy szeptember 30-án írásos helyzetelemzést adjon II. Vilmosnak.⁷⁰ Az elemzés új dolgokat ugyan nem tartalmazott, de az általános helyzet írásban rögzítve még sötétebbnek tűnt és II. Vilmos szinte a teljes összeroppanás állapotába jutott el. Ludendorff tulajdonképpen ezt akarta: a császár egyre csak az elemzés utolsó mondatát ismételte („az ellenségeskedések befejezésének eljött az ideje”) és táviratilag parancsolta meg a birodalmi kancellárnak és a külügyi államtitkárnak az új kormány mielőbbi létrehozását, amelynek feladatát az „azonnali békelépések megtétele”-ben jelölte meg. S a parancsban kifejezett utalás volt arra, hogy a feladat az új kormányé és *nem a hadvezetőségé.*

Ennek az utalásnak igen nagy jelentősége volt: a hadvezetőség feje fölül elhárult az esetleges kudarc miatti felelősség s az minden terhével a leendő új kormány vállaira szakadt.

Ludendorff aktivitása nem ismert határt: még délelőtt 10 és 11 óra között telefonon hívta fel Haeften ezredest (aki a hadvezetőség összekötője volt a külügyi hivatalban), s határozott hangon utasította: azonnal vegye fel a kapcsolatot Payer alkancellárral, a Reichstag pártjainak „bizalmasával” és sürgesse nála az új kormány megalakítását.⁷¹ Ludendorff az előző napi megbeszélés részleteiről v. Haeftent nem informálta, csupán annyit jegyzett meg, hogy II. Vilmos elfogadta Hertling lemondását és rendeletet adott ki a „parlamentarizmus” bevezetéséről.

V. Haeften Ludendorff utasítása szerint azonnal felkereste Payert. Megbeszélésük az egyetértés jegyében folyt: mindketten hangsúlyozták Max nagyherceg kancellári megbízatásának szükségességét, amelynek kapcsán Haeften nyomatékosan kifejezte a hadvezetőség ezzel kapcsolatos óhaját.⁷² Nem sokkal utána Hindenburg, majd Ludendorff aláírásával távirat érkezett, amely „minden órai késedelem” következményét ezer és ezer német katona halálában jelölte meg.⁷³

A hadvezetőségnek a német katonák sorsával kapcsolatos és megletésszerűen feltámadt aggodalmának terheivel Payer a Reichstag ún. Főbizottságának ülésére sietett, amit a Spa-i tanácskozások lefo-

⁶⁹ Udz: Die Ursachen . . . 4. Reihe, II. k., 270—271. o.

⁷⁰ Lásd: v. Eulitz tábornok ezzel kapcsolatos feljegyzését. Idézi Ludendorff: Urkunden . . . 524—552. o.

⁷¹ Ludendorff: Urkunden . . . 527—528. o.

⁷² Udz: Die Ursachen . . . 4. Reihe, II. k., 281. o.

⁷³ Drabkin: i. m. 79. o.

lyásáról — v. Haefentől nyert információk alapján — tájékoztatott. Ezután Payer a Reichstag pártjainak vezetői előtt ismertette az új kormány megalakításával és az azonnali fegyverszüneti és békekérellem sürgős elküldésével kapcsolatos hadvezetőségi óhaját, amit azok általános meglepetéssel fogadtak. Ez nyilvánvalóan abból következett, hogy a pártvezetők a katonai helyzet állását kimerítően még most sem ismerték s egyelőre nem értették Hindenburg és Ludendorff felette gyors „kapitulációjának” okát. Az értetlenség és tanácsatlanság óráiban azonban minden ellenvetés nélkül hozzájárultak ahhoz, hogy Payer Dessauga táviratozzék Max nagyhercegért.⁷⁴ Még tartott Payer tájékoztatója, amikor a porosz minisztertanács ülése megkezdődött és Roedern „drámai szavakkal” ecsetelte a „kétségbejítő helyzetet” s jelölte meg ugyanakkor — Ludendorff utasítása szerint — „a német nép egységét” visszatükröző olyan új kormány megalakításának feladatát, amely Németország „valamennyi politikai áramlatát átfogja a szociáldemokratáig és a szakszervezetekig”. Roedern közlésében nyomatékosan hangsúlyozta: a hadvezetőség azon a véleményen van, hogy az általános helyzet rendkívül komoly, ezért egyetlen napot, órát nem szabad elvesztegetni. Majd rátért az egyes pártoknak adandó miniszteri tárcák kérdésére, amit nagy vita után azzal zártak le, hogy Őfelsége II. Vilmos az új kormányban legfeljebb egy tárcánélküli miniszteri stallumot s néhány államtitkári posztot juttasson a pártoknak. Végül a minisztertanács ülése határozatot hozott Hintze lemondási kérelmének visszautasításáról (mivel Hintze ama indokát, hogy „reakciós” múltja miatt nem alkalmas az új kormányba, megalapozatlannak tartotta), s kérdést intézett Roedernhez és Hintzéhez: vajon a hadvezetőség már az elkövetkező napokban azonnali békeajánlatra törekszik? Roedern és Hintze válasza egyértelmű volt: ha az új kormány létrejön, a fegyverszünet és béke felajánlása tüstént bekövetkezik.⁷⁵

A berlini kormány szintű események így végeredményben a ludendorffi koncepciónak megfelelően játszódtak le: a burzsoá és szociáldemokrata pártok vezetői ellenállás nélkül alávetették magukat a hadvezetőség akaratainak s ezzel voltaképpen késznek mutatkoztak a „katasztrófa” miatti felelősség önkéntes vállalására. Ezen túlmenően — megint csak a hadvezetőség akarata szerint — továbbra is kiszolgáltatták magukat a katonai vezetésnek, és annak cinkosává váltak. A porosz minisztertanács pedig szekundált a hadvezetőség elképzeléseinek érvényre juttatásában.

Ludendorff a berlini eseményekről eképpen tájékozódva a porosz minisztertanács ülésének befejeződésével szinte egyidőben különvonatával Spa-ból Avesnesbe, a hadvezetőség hadműveleti osztályának állandó tartózkodási helyére robogott. Hogy mi lehetett ennek az utazásnak az igazi célja, az a vezérkari tiszték előtt tartott beszédéből csakhamar kiderült. Ludendorff bevezetőjében kijelentette: „... a

⁷⁴ Deutsches Zentralarchiv. Hist. Abt. II. Merseburg, Statsmin. — Prot. 90. a—B. II. 2. b. — Nr. 6. — Bd. 167., Bl. 326.

⁷⁵ Uo. 327—329.

háborút megnyerni már nemcsak hogy lehetetlenség, de sokkal inkább és elkerülhetetlenül a végleges vereség áll az ajtók előtt. A szövetségeseink máris »kiestek« vagy nemsokára a hűtlen elhagyás útjára lépnek.” Majd így folytatta: „saját hadseregünk (pedig), sajnos, már a spartakista-szocialista eszmék mérgével van megfertőzve.” Várható ezek után, hogy az ellenségnek a legközelebbi időben sikerülni fog egy döntő jelentőségű győzelmet elérnie, s aztán „a nyugati arc-vonal hadserege utolsó tartását is elveszti és teljes felbomlásban özönlik át a Rajnán — a forradalmat hozva Németországba. Ezt a katasztrófát mindenképpen el kell kerülni.” Ezért követelte ő (Ludendorff) egy fegyverszünet azonnali megkötését.⁷⁶

Ludendorff szavai a jelenlevőkre „leírhatatlan” hatással voltak: „miközben beszélt, csöndes sóhajok és nyögések törtek elő a jelenlevőkből és sokuk, talán legtöbbjük arcát akaratlanul is könnyek borították el.”⁷⁷

Valóban, szinte hihetelen, hogy azok a tiszték, akik a hadsereg minden rezdülését közvetlenül érzékelték és a német imperializmus teljes katonai veresége szemük előtt bontakozott ki, elvakult voluntarista szemléletükben Ludendorff keresetlennek tűnő, valójában azonban jól átgondolt szavait elhangzásuk pillanatában egyszerűen nem tudták hová tenni: akik még mindig álomvilágban éltek, ez álomvilág legfőbb nesztorának a kérlelhetetlen valóságot feltáró mondatai előtt megsemmisülve, tanácstalanul álltak. Pszichikai „összeomlásuk” azonban a hadvezetőség számára a „reménytelen jövő” fényét villantotta fel: a vezérkari tiszték lelki szemeiben a felbomlott „forradalmi hadsereg” hazaözönlésének és a „teljes anarchiába sülyedésének” fenyegető képe e „szörnyűség” minden erővel történő megakadályozását sugallta. Ez pedig nem jelentett mást, minthogy a fegyverszünettel sürgősen véget vessenek a külső háborúnak és a „spartakista-szocialista fertőzéstől” szenvedő hadsereget rendbe szedve, a fertőző góccokat kiirtsák a góccok színhelyén, a hátországból.

Így az avesnesi intermezzo a hadsereg vezető testületeinek a hadvezetőség iránti megingathatatlan bizalmát és hűségét biztosította. A cél elérése sikerült s Ludendorff azzal az érzéssel utazott vissza Spa-ba, hogy a hadsereg vezető garnitúrája szilárdan a hadvezetőség mögött állva „meg fogja tenni kötelességét” s erősíti Ludendorff pozícióját az elkövetkező napok nehéz harcaiban.

A „népkormány” létrejötte, a fegyverszüneti kérelem és békeajánlat elküldése (1918. október 1—5.)

A hadvezetőség várakozásával ellentétben az új kormány megalakulása nem következett be a „Ludendorff parancsát” követő órák leforgása alatt. Ludendorff pedig azzal az érzéssel utazott Avesnesbe,

⁷⁶ Politik im Krieg 1914—1918, Berlin, 1964., 248. oldalon idézi A. v. Thaer feljegyzését Ludendorff beszédéről.

⁷⁷ Uo. 248—249. o.

hogy visszatérte után az új kormány listáját találja a hadvezetőség asztalán. Ezt annál is inkább feltételezte, mert még elutazása előtt, szeptember 30-án délelőtt, erre vonatkozó parancsot adott telefonon a Berlinben tartózkodó Haeften ezredesnek. Haeftent nem is érhetette a késedelmeskedés vádjá, hiszen minden erőfeszítését tüstént latba vetette Payer alkancellárnál. Október 1-én Bussche őrnagy is akcióba lépett, miután Ludendorff telefonhívása őt is elérte. A tábornok Bussche előtt megismételte Haeften ezredesnek adott utasítását és felszólította Payer alkancellár „megpuhítására” az új kormány mielőbbi létrehozása érdekében.⁷⁸

Payer azonban nehézségekre hivatkozott. Mindenekelőtt arra, hogy Max badeni nagyherceg egyelőre csak kancellárjelölt, de nem kancellár. Ez a körülmény pedig az új kormány megalakítását napokig elhúzhatja. Ludendorff Busschétől informálódva Hindenburg előtt karrieristának bélyegezte Payert, mivel — úgymond — a kancellárságra tör s ezzel szánt-szándékkal szabotálja a kormányalakítást. Hindenburg — felháborodva is, meg aztán az új kormány létrehozását is sürgetendő — nyomban táviratozott Payernek. Ebben 24 óra haladékosan adott a békeajánlat elküldésére. Mint táviratában közölte: „Ha ma este 7—8 óráig bizonyosra lehet venni Max badeni nagyherceg kormányalakítását, egyetértek a békeajánlat elküldésének holnap dél-előttre való elhalasztásával. Ha azonban a kormányalakítás valamilyen ok miatt kétségesse válik, a békeajánlat elküldését az ellenséges kormányoknak még ma éjszaka szükségesnek tartom.”⁷⁹

A hadvezetőség zsarolására Hintze még aznap válaszolt: „Az új kormány megalakítása előreláthatólag ma, október 1-én éjszaka (megtörténik). Azután a békeajánlat még ugyanazon éjszaka elküldhető. A katonai helyzet a legerősebb nyomást gyakorló eszköz, az ostoba és követelődző pártokkal szemben.”⁸⁰

Amennyire megnyugtató volt Hintze válaszának első része, annyira elgondolkoztatta az utolsó mondat Hindenburgot és Ludendorffot. E mondatból ugyanis arra lehetett következtetni, hogy „Berlin” a hadvezetőség *kényszere alatt* hajlandó cselekedni, vagyis a felelőséget a hadvezetőségre akarja hárítani. Vajon ki adhatott a dolgoknak ilyen fordulatot?

Néhány órának kellett eltelnie és a kérdésre választ kaptak. Bussche késő este telefonon beszélt Spa-val és a hadvezetőséget a közben Berlinbe érkezett Max nagyherceggel folytatott tárgyalásairól tájékoztatta. Mind mondotta, Max nem igényelte a részletes információt az általános helyzetről, kérdései csupán arra szorítkoztak, vajon tényleg olyan sürgős-e a fegyverszünet, mint ahogy az a jelenlevő Payer, Hintze és Roedern előadásáiból kitűnik? Bussche hangsúlyozta Ludendorff előtt, hogy benyomása szerint Max csupán egy „általános” béke-

⁷⁸ Ludendorff: Urkunden . . . 528. o.

⁷⁹ Uo. 529. o.

⁸⁰ Uo. 532. o.

ajánlat megtevésére hajlandó és korántsem arra a konkrét lépésre, amit Ludendorff követel.⁸¹

Busschének könnyű volt felismernie, hogy Max nem kívánja magát szolgálalkúen alávetni a hadvezetőség akaratának, s egyszerűen nem óhajtja megosztani, vagy vállaira venni a német közvélemény előtt a „nemzeti katasztrófaért” való felelősséget, amit Ludendorff a „levesbe aprítóknak” szánt. Max badeni nagyherceg ebbeni szándékával a német nagytőke és nagybirtok ama csoportjainak felfogását tette magáévá, amelyek szabadulni igyekeztek a vesztes háborút szimbolizáló hadvezetőségtől és az ellenséggel való megegyezés lehetőségeit a szélsőséges militaristák háttérbe szorulásával egyidőben bevezetett belső „demokratikus átalakulás”-sal keresték. Ezek a körök jó ideje felmérték a „nyugati demokráciák”-nak a béketárgyalásokkal kapcsolatos elképzeléseit is, amelyek korántsem arra mutattak, mintha a „demokratikus jogok” harcosainak magukat kikiáltó antant-hatalmak hajlandónak mutatkoznának olyanokkal egy tárgyalóasztalhoz ülni, akiket propagandájuk — évek óta — e jogok sárba tipróinak és az „emberiség elleni szörnyű gaztettek” elkövetőinek bélyegzett meg.

Max, badeni nagyherceg már a Buscheval való tárgyalásra is azzal az elhatározással ült le, hogy az ellenséggel való megegyezés esélyeit nagymértékben növelő „demokratikus átalakulásra” helyezi a súlyt, amelynek első lépése kétségkívül az új „népkormány” megalakulása volt. Ez utóbbi végeredményben a hadvezetőségnek is megfelelt, magának Ludendorffnak naponta többször ismétlődő táviratai és telefonhívásai bizonyították ezt.⁸² De a „népkormány” *legelső feladatának* megítélésében Max és Ludendorff felfogása között lényeges különbség volt, amely csak fokozódott a tárgyalás során, mivel Max a Ludendorff által megjelölt első feladattal, vagyis a fegyverszünet és békeajánlat azonnali elküldésével mereven szembefordult. Aki ismerte a hadvezetőség utóbbi években gyakorolt korlátlan hatalmát, amelynek nem tetsző politikusok sorra áldozatul estek, Max szembefordulásában hallatlan esetet látott. Ludendorff azonban október 1-én már *nem volt abban a helyzetben, hogy Max lázadását megtorolja*, sőt — mint ahogy Scheidemann megjegyezte — „kénytelen volt lenyelni azt.”⁸³

Max érezve és tudva, hogy a hadvezetőség bizonyos értelemben személyének van kiszolgáltatva, több olyan taktikai húzást csinált a Busschéval való tárgyalás során, amelyek alkalmasnak mutatkoztak a hadvezetőség bizonyos értelemben vett „alávetésére”. Így többek között tanácsalanságot, zavartságot mutatva Bussche előtt, felvetette a kérdést: tulajdonképpen mit akarnak tőle, hiszen még ki

⁸¹ Bussche ezzel kapcsolatos későbbi írásbeli feljegyzését közli *Ludendorff: Urkunden* ... 530. oldalon.

⁸² Roedern október 2-án a porosz minisztertanács ülésén kissé gúnyosan jegyezte meg, hogy október 1-én délelőtt Ludendorff háromszor is telefonált és többek között de. 10 órában jelölte meg a kormányalakítás határidejét. (Lásd: Deutsches Zentralarchiv. Hist. Abt. II. Merseburg, Staatsmind. — Prot. 90. a—B. II. 2. b. — Nr. 6., Bd. 167., Bl. 330.)

⁸³ *Scheidemann*: i. m. 164. o.

sincs nevezve kancellárnak? A meglepődött Busschéból önkéntelenül is kitört a gyors válasz: ezen nagyon könnyen lehet segíteni! Azonnal érintkezésbe fog lépni a hadvezetőséggel, hogy az éppen Berlin felé tartó császár különvonatát valahol állítsák meg és II. Vilmos telefonon nevezze ki Maxot kancellárrá.⁸⁴

Max csak most értesült a császár berlini útjáról, amely Ludendorff műve volt, azzal a céllal, hogy a berlini „akadékoskodókat” a császári tekintéllyel háttérbe szorítsa. Max viszont éppen abból a szempontból ítélte meg kedvezőnek a császár berlini jelenlétét, hogy ezzel a gyenge akarató II. Vilmos kikerül Ludendorff ellenőrzése alól. A Bussche-féle javaslatot tehát a leendő kancellár elfogadta s csupán amiatt voltak aggodalmai, hogy Ludendorff egy ilyen szokatlan lépés megtételére, nevezetesen a császári különvonat feltartóztatására és az ő telefonon történő kinevezésére hajlandó lesz-e?

Alig másfél órával a tárgyalás után a Bussche-féle kezdeményezés eredményesen végződött: a kényszerhelyzetben levő Ludendorff Kölnben feltartóztatta a császári különvonatot és II. Vilmost telefonon kinevezette Max badeni nagyherceget birodalmi kancellárrá.

A Busschéval való megbeszélés után Max kapcsolatot keresett a többségi szociáldemokrata párt vezetőjével, Eberttel, miután Payeren keresztül a pártok személyével kapcsolatos kedvező döntéséről értesült. (Max kancellár a pártvezetőkkel való tárgyalást mind a kormány megalakítása, mind a hadvezetőséggel szembeni további taktika szempontjából igen fontosnak tartotta.)⁸⁵ Az Eberttel való találkozás eredményes volt: a nagytőkés-nagybirtokos rendszer megmentésének szociáldemokrata elkötelezettjei készségüket mutatták a „népkormányba” való belépésre és a következő napokon foganatosítandó, Max által javasolt lépések megtételére.

Miközben Max kancellár Eberttel tárgyalt, Ludendorff nehéz órákat élt át Spa-ban. A tábornok egyelőre elaltatta haragját Max kancellárral szemben s úgy döntött, hogy a hadvezetőség Berlinben tartózkodó képviselőit, Haefitent és Bussché újabb akciókra mozgósítja. Éjjelkor telefonon hívta fel Haefitent és utasította: azonnal keresse fel a kancellárt és kényszerítse a békeajánlat elküldésére.⁸⁶ Utasítását azzal toldotta meg, hogy végrehajtására Haefitennek éjjel 1/21-ig sort kell kerítenie. Ezt követően magához rendelte a Spa-ban tartózkodó Lersner tanácsost és táviratot küldetett vele Berlinbe, a külügyi hivatalba. A távirat „példátlanul álló” utasítást tartalmazott, nem kevesebbet, mint azt, hogy a külügyi hivatal Bernen keresztül közölje az USA elnökével, Wilsonnal a Németország részéről teendő fegyverszünet és békeajánlat közeli érkezését s a közlés gyorsítása érdekében vegye igénybe a svájci kormány segítségét, s ha kell — Chiffrejét is.⁸⁷ Ludendorff azonban még egy másik táviratot is kikényszerített

⁸⁴ Ludendorff: Urkunden ... 530. o.

⁸⁵ Deutsches Zentralarchiv, Hist. Abt. II. Merseburg Staatsmin. Prot. 90. a—B. II. b. — Nr. 6. Bd. 167., Bl. 336.

⁸⁶ Lásd: Haefiten ezzel kapcsolatos írásbeli feljegyzését Ludendorff: Urkunden ... 531. o.

⁸⁷ UDZ: Die Ursachen ... 4. Reihe, II. k., 278. o.

Lersnertől ugyanerre a címre. A táviratban az állt, hogy a bécsi német követség szólítsa fel az osztrák—magyar kormányt, készüljön fel Németország és a Habsburg monarchia még „ma (tehát október 2-án) bekövetkező” közös lépésére Wilsonnál és a német fogalmazás-ban megszerkesztett jegyzéket ne csak elvileg, hanem formailag is fogadja el.⁸⁸

Ludendorff akcióival párhuzamosan Berlinben is lázas munka folyt: Payer vezetésével — függetlenül Max szándékaitól — megindult a Wilsonnak küldendő jegyzék megfogalmazása és a szöveg első változata a hajnali órákra készen állt. A jegyzék szerint Németország felkéri az USA elnökét, vegye kezébe a béke ügyét, német részről elfogadják Wilson január 8-i beszédében s későbbi üzeneteiben megfogalmazott programját a béketárgyalások alapjául. További vérontás elkerülése céljából a német kormány kéri az azonnali fegyverszüneti tárgyalások megindítását.⁸⁹ A szöveget Max kancellár elé terjesztették, aki úgy döntött, hogy azt délelőtt 10 órakor a pártvezetőkkel meg kell vitatni, akik 9 órakor úgyis összegyűlnek, Bussche vezérkari őrnagy helyzetelemzésének meghallgatására.

Max kancellár október 2-án reggel még nem is sejtette, hogy a helyzetjelentésnek milyen leírhatatlan hatása lesz a pártvezetőkre. Egyelőre azzal volt elfoglalva, hogy Haeften 8 órakor kezdődő ostromát visszaverje. Haeften ugyanis éjjel 1/21 helyett csak a jelzett időben tudott Max kancellárral érintkezésbe lépni. A megbeszélés nem sokáig tartott. Haeften megismételte Ludendorff már többször kifejezésre juttatott kívánságát, és a jegyzék szövegének elkészülte ismeretében Maxot az aláírásra igyekezett rávenni. A kancellár, aki idő közben értesült a külügyi hivatalba érkezett táviratokról, s csak az utolsó pillanatban tudta megakadályozni a Bernnek szóló távirat elküldését, kereken megtagadta az aláírást — főleg arra hivatkozva, hogy a pártvezérek a jegyzék tartalmáról csak azután fognak nyilatkozni. Haeften nem tehetett mást, mint tudomásul vette Max közlését és sürgősen jelentette Ludendorffnak.⁹⁰

Az események további alakulására döntő befolyást gyakorolt az a helyzetelemzés, amelyet Ludendorff utasítására Bussche 9 órakor tartott a Reichstag pártjainak vezetői számára, s amely alaposan megíngatta Maxnak a hadvezetőséggel szembeni pozícióját is. A tájékoztatón megjelent gróf Westarp (Konzervatív Párt), Gamp (Birodalmi Párt), Stresemann (Nemzeti Liberális Párt), Gröber (Centrum Párt), Fischbeck (Haladó Párt), Ebert (Többségi Szociáldemokrata Párt), Haase (Független Szocialista Párt) és Seyda (a birodalmi gyűlés lengyel nemzetiségi frakciójának vezetője) megkövülten hallgatta a háború elvesztésének, a példátlan arányú katonai vereségnek szakszerűen összeállított elaborátumát. A felolvasás befejező mondatai az azonnali gyors cselekvést szuggerálták: „A német hadsereg még elég

⁸⁸ Ludendorff: Urkunden . . . 528. o.

⁸⁹ Deutsches Zentralarchiv, Hist. Abt. II. Merseburg. Staatsmin. Prot. 90. a—B. II. 2. b. — Nr. 6. Bd. 167., 339. o.

⁹⁰ Ludendorff: Urkunden . . . 533. o.

erős ahhoz, hogy az ellenséget hónapokon keresztül feltartsa, hogy helyi sikereket érjen el és az antantot újabb áldozatokra kényszerítse. De minden egyes nap közelebb hozza az ellenséget céljához s egyre kevésbé ösztökéli arra, hogy velünk egy elviselhető békét kössön. Ezért semmi időnek nem szabad veszendőbe mennie.”⁹¹

A katonai helyzetről elhangzott Bussche-féle ismertetés tudatosan „feketebb” volt a valóságnál, a vezérkari őrnagy szenttelen előadásmódja a „fekete valóságot” pedig egyenesen tragikussá festette. A hallgatóságban ennek következtében pontosan az az érzelmi hatás bontakozott ki, amit a hadvezetőség a tájékoztatótól várt.

A pártvezérek többsége először szóhoz sem tudott jutni. A bénultság perceinek oldódása után a kereső szemrehányás szavai törtek elő a résztvevőkből: a hadvezetőséget főleg a konzervatív pártok vezetői marasztalták el azért a „mulasztásért”, hogy sem őket, sem a német közvéleményt nem világosította fel korábban a valóságos helyzetről. A szavak végül is abba az irányba kanyarodtak, hogy a pártok — a hátszági aggasztó helyzet miatt — kénytelenek magukat alávetni a hadvezetőség iniciatíváinak, vagyis a pártok önálló kezdeményezéséről szó sem lehet, nem beszélve arról, hogy a hadvezetőség eltávolítása, illetve a pártok részéről a béke és a belső átalakulás folyamatának megragadása fel sem merült. Bizonyos önállóságot csupán a két szociáldemokrata vezető, Ebert és Haase árult el, akik külföldi kapcsolataik révén a valóságos katonai helyzetről többé-kevésbé informáltak voltak, de ez az önállóság is csupán azt jelentette, hogy a válság megoldásával kapcsolatos elképzelésük Max kancellár felfogásához közeledett.

A helyzetelemzés után ismertették a Wilsonnak küldendő jegyzék provizorikus szövegét, amelyhez Bussche (!) és gr. Westarp fűzött megjegyzést. Mindkettő kifogásolta Wilson 14 pontjának sima elfogadását és Németország kiszolgáltatott helyzetének nyílt feltárását. A Buschtól telefonon informált Ludendorff viszont 12 óra 20 perckor küldött táviratában azt emelte ki, hogy Wilson 14 pontja csak a tárgyalások *alapjául* fogadható el. Ebéd közben Ludendorff visszatért a szöveg kérdésére Lersnerrel való beszélgetése kapcsán s állítólag abban állapodott meg vele, hogy Lersner telefonon kéri a külügyi hivatalt: a fegyverszünettel kapcsolatosan passzusból töröljék az „azonnal” szót. A telefonbeszélgetés 14 óra 20 perckor zajlott le, amelynek kapcsán Lersner meg sem említette az „azonnali” szó törlését. Márpedig ismerve Ludendorff erőszakosságát, Lersner nem merte volna megkísérelni Ludendorff szavainak elhallgatását.⁹²

Miközben a Wilsonnak küldendő jegyzék szövegének értelmezése és javítása fölötti vita folyt, Berlinben a Bussche-féle tájékoztató minden részlete nyilvánosságra került. A hatás éppoly leírhatatlan volt, mint a pártvezérek esetében. Berlin munkásnegyedeiből meg-

⁹¹ Rosenberg: i. m. 220. o.

⁹² Ludendorff az egészet minden bizonnyal később találta ki, hogy a hadvezetőség felelősségét csökkentse. (Az epizódot lásd: Ludendorff: Urkunden . . . 535. o.)

mozdulásokat jelentettek, a tömegek nyílt kitörésének veszélye óráról órára fenyegetőbbé vált.⁹³

A kormányalakítási tárgyalások mindezek miatt meggyorsultak, amit Haefen újabb fellépése is befolyásolt. Ludendorff embere Max kancellárt azonban már nemcsak arra akarta rávenni, hogy az új kormányt azonnal alakítsa meg, hanem arra is, hogy a jegyzék elküldésének tényét jelentse be a Reichstag október 5-re kitűzött ülésén. Október 2-ának délutánján nagy nehezen sikerült egy kormánylistát összeállítani, amit este 6 órákor a szövetségi tanács ülésén az elnöklő II. Vilmos elé terjesztettek. A császárt az új kormány csak a jegyzék azonnali elküldése szempontjából érdekelte. Max kancellár viszont továbbra is azon az állásponton volt, hogy a jegyzéket elküldeni egyelőre nem célszerű, mert a „békére törekvő kormány megalakulása áldozatul esne a fegyverszüneti és békekérelem kiváltotta szenzációnak.”⁹⁴ Max ebbeni felfogásában nem kis szerepet játszott a tömegektől való félelem, azoktól, akik a Wilsonnak küldött jegyzék hatása alatt minden bizonnyal az utcára vonulnak s akiket azután az új kormány képtelen lesz az utcákról visszaszorítani. Amellett Ludendorff helyzetjelentésében sem bízott, s emiatt ragaszkodott más tábornokok véleményének megkérdezéséhez. Ez utóbbira még akkor este sort kerített, habár nem sok eredménnyel, mivel a meghallgatott Mudra és Gallwitz tábornok Ludendorff álláspontját megcáfolni nem tudta.⁹⁵

Október 2-án este voltaképpen semmiben sem jutottak előre. A császár ugyan megerősített egy kormánylistát, de az nem volt az új kormány. A pártok vadászata a miniszteri tárcák után lehetetlenné tette a kormány végleges összeállítását. Max kancellár ennek alapján egy szűkebb kabinet, a „háborús kabinet” összeállítása mellett döntött, amely az ún. stabil emberekből állt. Ezek közé tartozott maga a kancellár, Payer alkancellár, Solf és Trimborn államtitkár, Friedeberg, a porosz minisztertanács elnöke és Scheüch tábornok, az új hadügyminiszter. A „háborús kabinet” reprezentálta október 3-tól a végrehajtó hatalmat. (A kormány végleges megalakítása a pártok képviselőiből október 16-ig elhúzódott.)⁹⁶

Mivel a „háborús kabinet” óráról órára ki volt téve a hadvezetőség, közelebbről Ludendorff ostromának, szükségesnek látszott, ha a kancellár maga lép kapcsolatba a hadvezetőséggel.

Az első telefonbeszélgetés Max és Hindenburg tábornagy között október 3-án zajlott le. A kancellár csodálkozását fejezte ki a hadvezetőség pánikszerű követelődzése felett. Hindenburg, bár korántsem állt szándékában beosztottját dezavualni, Max meggyőző érvelése nyomán eleinte ingadozott. De aztán a mellette álló Ludendorff nyomására megismételte a fegyverszünet és békeajánlat azonnali elküldésének kérését. Max kancellár erre több kérdést intézett Hinden-

⁹³ Scheidemann: i. m. 176. o.

⁹⁴ UZ: Die Ursachen . . . 4. Reihe, II. k., 297—298. o.

⁹⁵ Scheidemann: i. m. 184—185. o.

⁹⁶ Drabkin: i. m. 83. o.

burghoz. Az első kérdés arra kért választ, hogy a hadvezetőség meg-
látása szerint mennyi ideig tartható fel az ellenség a német hatá-
rokon túl? A válasz kitérő volt. Hindenburg szerint az ellenség fel-
tartóztatása sok tényezőtől függ. Elméletileg elképzelhető a harcok
elhúzódása 1919 tavaszáig anélkül, hogy az ellenség német területre
lépne. Erre azonban semmi garancia nincs. A kancellár második kér-
dése így hangzott: a hadvezetőség valószínűnek tartja-e a teljes ka-
tonai összeomlást s ha igen, mikor várható az? Jelenti-e az egyben
a katonai ellenállás végét? Hindenburg feltételeket emlegetett, ame-
lyek révén a teljes katonai összeomlást elkerülhetik. A kancellár
végül megkérdezte: ezek szerint a katonai helyzet oly kritikus, hogy
azonnali akció kezdendő a fegyverszünet és béke céljából? Hinden-
burg egyértelműen igennel válaszolt. Max kancellár azonban nem
elégedett meg a szóbeli válasszal, hanem utolsó kérdésére írásbeli
választ követelt. Hindenburg tábornagy azt nemcsak megígérte, ha-
nem még aznap délután eljuttatta Berlinbe. A tábornagy a válaszban
többek között a következőket írta: „A legfelső hadvezetőség ragasz-
kodik a szeptember 29-én (vasárnap) közölt követeléséhez az ellen-
ségnek adandó békeajánlat azonnali elküldéséről... A helyzet napról
napra éleződik s ez a legfelső hadvezetőséget súlyos döntésekre kény-
szeríti. Mindezen körülményeket figyelembevéve, a harcot abba kell
hagyni, hogy a német népet és szövetségeseit céltalan áldozatoktól
megkíméljük. Minden egyes nap elmulasztása bátor katonák ezreinek
életébe kerül.”

A történelmi felelősséget így magára vállaló hadvezetőség levelé-
nek kézhez vétele után Max újabb kérdést intézett Hindenburghoz:
vajon a hadvezetőség tisztában van-e azzal, hogy az általa követelt
békeakció megindítása automatikusan magával hozza a gyarmatok,
Elszász-Lotharingia és a keleti, lengyel többségű tartományok elvesz-
tését? Hindenburg válasza meglepő volt és csodálkozást keltett. A
tábornagy kijelentette: „...elviselhetetlen békefeltételek esetén az
utolsó emberig harcolunk!” A telefonkagylót Max kancellár kezéből
kiragadó Roedern államtitkár indulatosan válaszolt: „egy 65 milliós
népet nem lehet kényszeríteni az utolsó emberig való harcra!”⁹⁷

Hindenburg kijelentését nem lehetett másként értelmezni, mint
úgy, hogy a háborút veszített hadvezetőség az ellenséggel való tár-
gyalást még mindig az egyenlők pozíciójából képzeli el, ami egyben
az imperialista célok változatlan fenntartását (esetleg némi redukció-
ját) jelenti. Ha pedig ez nem volna lehetséges, a hadvezetőség foly-
tatni akarja a harcot az ellenség „elviselhetetlen feltételei” miatt
„mélységesen csalódott” és a hadvezetőség mögé „egységesen felzár-
kózott” német néppel. Tehát egy sajátos kiadású „levé en masse”-al
a harcok végtelenségig való kitolását szorgalmazza egy kompromisz-
sum reményében, miközben a német népet az utolsó szál emberig
feláldozza és vállalja Németország teljes elpusztításának rizikóját is.

A hadvezetőség eme „hazardjátéka” végsőig megdöböntette Max

⁹⁷ A. Rosenberg: i. m. 221. o.

kancellárt — a „háborús kabinet” valamennyi tagjával és a miniszteri tárcákon osztozkodó pártvezetőkkel együtt. Pedig a hadvezetőségnek Hindenburg válaszából kitűnő koncepciója eddigi taktikájának volt logikus következménye és semmiesetre sem keltette az újdonság szenzációját. Hiszen Bussche őrnagy tájékoztatójának egyik utolsó mondata is utalt erre a koncepcióra. Feltételezhető, hogy az akkori döbbenet hatása alatt észre sem vették. A hindenburgi választok fényénél Max és a szűkebb kabinet előtt a hadvezetőség által annyiszor emlegetett értelmetlen harc szinte teljesen kilátástalannak tűnt és azzal is mindnyájan tisztában voltak, hogy négy év rettenetes véráldozata után nem lehet folytatni a harcot egy olyan néppel, amely előtt a háború elvesztését annak legfőbb előidézői és vámszedői nyíltan beismerték, s amely ugrásra készen áll a tőkés-nagybirtokos imperialista kizsákmányoló rendszer sírjának megásására, ha újabb véráldozatokra kényszerítik.

Max kancellár október 3-ának délutánján — ha egészen más közvetlen indítékok alapján is — a fegyverszüneti és a békeajánlat azonnali elküldésének döntéséhez jutott el és utasítást adott Payernek a szöveg végleges megfogalmazására. Amikor ezt a döntést kialakította és ezt az utasítást kiadta, a wilsoni pacifizmus iránti illúzióitól is befolyásoltan, az ellenség elviselhető békefeltételeiben reménykedett, amelyeket azzal is elősegíteni igyekezett, hogy a következő napokban az állami, hivatalos propaganda nagy erővel ráállt a Max-féle „demokratikus népkormány” népszerűsítésére. Németországban és külföldön egyaránt.

Mivel a szövetséges kormányokkal az egyetértés a jegyzéket és annak elküldését illetően csakhamar létrejött, 1918. október 3-ról 4-re virradó éjszaka, 1 óra 40 perckor Németország jegyzékét Bernen keresztül továbbították Wilsonnak, az Egyesült Államok elnökének. A jegyzékhez fenntartás nélkül csatlakozott az Osztrák—Magyar Monarchia és Törökország is. A jegyzék elmondta, hogy „A német kormány felkéri az Amerikai Egyesült Államok elnökét, vegye kezébe a béke helyreállításának ügyét, hozza valamennyi hadviselő állam tudomására ezt a megkeresést és hívja fel azokat meghatalmazottak elküldésére a tárgyalások megindítása céljából. (A német kormány) elfogadja az Amerikai Egyesült Államok elnöke 1918. január 8-i kongresszusi üzenetében és későbbi megnyilatkozásában, így a szeptember 27-i beszédében felállított programot, mint a béketárgyalások alapját. A további vérontás elkerülése végett a német kormány kéri egy azonnali általános fegyverszünet létrehozását.”⁹⁸

A jegyzék elküldését követő október 4-e a német uralkodó osztályok és az őket támogató szociáldemokrata pártok körében a felszabadultság, egy kínzó gondokkal teli reménytelenségtől való megszabadulás érzésének jegyében telt el. S ettől az érzéstől nem volt mentes a hadvezetőség sem.

A felszabadultság érzése kinek-kinek a saját érdeke szerinti derű-

⁹⁸ UDZ: Die Ursachen 4. Reihe, II. k., 316. o.

látással, optimista reménnyel párosult. Mert mit jelentett volna a háborúnak egy kedvező békével történő befejezése a „népkormány vezette” junker-nagytőkés Németország számára? Nemcsak a békét, az elvesztett imperialista háború lezárását, hanem a hatalmi pozíciók és tulajdonviszonyok megtartásának lehetőségét is a háború kárvallottjaival, a legtöbb áldozatot hozottakkal, a forradalmi eszméktől immár „megmételtyezett” dolgozó tömegekkel szemben. Ez a remény is tükröződött Max kancellár október 5-i reichstagi beszédében, amelyben többek között bejelentette: békejegyzéket küldött Wilsonnak, kérve, vegye kezébe a béke ügyét s lépjen érintkezésbe a hadviselő államokkal a tárgyalások megindítása céljából. Szilárdan megvan győződve — mondta —, hogy Wilson eszméi az általános békét hozzák; hiszi, hogy a német nép méltányos, igazságos békét kap, de ki kell mondja azt is, hogy a német nép az igazságtalan béke ellen életre-halálra harcolni fog, nemcsak a fronton, hanem a hátszországban is.⁹⁹

Max utolsó mondatával az új kormány elszántságát akarta hangsúlyozni egy igazságtalan béke visszautasításában és nyomást akart gyakorolni az antanthatalmakra. Maga sem vette észre, hogy szavai ugyanazok voltak, amelyekkel Hindenburg tábornagy két nappal ez előtt fenyegetődött.

*

Az október 4-én Wilsonnak elküldött jegyzék, illetve Max kancellárnak ezzel kapcsolatos bejelentése a Reichstag október 5-i ülésén egy rendkívül jelentős szakaszt zárt le az imperialista világháborúban vereséget szenvedett császári Németország történetében. Bevezetőnkben ezt a szakaszt a német imperializmus stratégiai vereségének és a hátszági néptömegek, valamint katonatömegek ezzel párhuzamosan megszülető forradalmi erjedésének felismeréséből adódó katonai-politikai döntések kiérlelésének s meghozatalának neveztük. E történelmi eseménysor kezdeményezője s részbeni végrehajtója, illetve a szóban forgó döntések végrehajtója az a Hindenburg—Ludendorff-féle hadvezetőség volt, amely a kettős — külső-belső —, a Nagy Októberi Szocialista Forradalom példája nyomán különösen veszélyes folyamatból helyesen ismerte fel az imperialista Németország külső és belső összeomlásának katasztrofális veszélyét: a nagyhatalmi állás pusztulásával egyidőben bekövetkező társadalmi forradalom lehetőségét. Mindkettő elkerülése a junker-nagytőkés kizsákmányoló rendszer létérdeke volt. Ebben az uralkodó osztályok valamennyi rétege, továbbá az osztálykizsákmányolás megmentésének egyéb elkötelezettjei, a többségi (és független) szociáldemokrata pártok vezetői a hadvezetőséggel egyetértettek. A veszély felismerése és tudatosodása tekintetében az 1916. augusztusa óta diktátori hatalmat gyakorló hadvezetőség és a politikai vezetést valójában csak szimbolizáló „polgári szervek” és intézmények (kormány, Reichstag és a pártok) között lé-

⁹⁹ Ludendorff: Urkunden . . . 544—545. o.

nyeges fáziseltolódás volt. Ezt mindenekelőtt az imperialista háború deriválta, melynek irányítása a hadvezetőség kezében összpontosult és az ún. „politikai vezetés” tevékenysége a hadvezetőség által hozott döntések, végrehajtásának alátámasztásában realizálódott. Mindez persze nem jelentette azt, hogy az uralkodó osztályoknak meghatározott csoportjai, amelyeket az „orosz példa” különösen nyugtalanított, nem álltak volna éles opposzióban a hadvezetőség diktatúrájával, annál is inkább, mert a hadvezetőség az imperialista nagytőke és nagybirtok legagresszívebb köreinek exponenseként a rabló háborút a „va banque játékig” vitte el, amely a nagytőke és nagybirtok mérsékeltebb szárnyának megítélése szerint — Németország utolsó tartalékainak egyidejű feláldozásával — 1918 nyarán a stratégiai vereség és a hátszági nyomor, a szociális elégedetlenség kirobbanásának legfőbb előidézője lett. Az uralkodó osztályok csoportjai, továbbá a dolgozó tömegekkel szorosabb kontaktusban álló szociáldemokrata pártok *mindenekelőtt a hátszági feszültséget érzékelték* s minden igyekezetük arra irányult, hogy a hadvezetőség diktatúráját *befelé* mérsékeljék, illetve felszámolják, s ezzel az osztálynyomó rendszert veszélyeztető belső elnyomást megszüntessék, illetve az ellenséggel való megegyezés esélyeit növeljék. Ez a politikai irányvonal, amely a porosz választójog kiterjesztésének, szociális engedményeknek, bizonyos reformok követelésének demagógiájával vagy tolerálásával párosult, továbbá az ellenséghez vezető út különböző változatait kereste, még akkor is érvényben maradt, amikor az imperialista háború végleges nagy fordulata bekövetkezett és a hadászati kezdeményezés az antant kezébe csúszott át.

A katonai helyzetben augusztus elején beállott fordulatnak a hadvezetőség először nem tulajdonított nagyobb jelentőséget. A valóságra akkor döbrent rá, amikor a hadsereg alakulatainak belső erjedéséről szóló, valamint a hátszági tömegek azzal párhuzamosan észlelhető, fokozott élességű antimilitarista és rezsimellenes mozgalmairól tudósító jelentések feküdtek az asztalán. Mindezek arra készítették, hogy a háborút elveszítettnek s a németországi belső helyzetet a forradalom előtti Oroszország állapotához hasonlóan tekintse. De az augusztus végéig—szeptember elejéig terjedő időszakban szilárdan meg volt győződve a hagyományos terrormódszerek és ideológiai ráhatás arcvonalbeli és hátszági eredményességéről, amelytől a helyzet feltétlen megszilárdulását várta, csakúgy, mint az ún. defenzív stratégia sikerét, amely viszont a „kompromisszumos béke” lehetőségét villantotta fel” — az egyenlők pozíciójából. A hadvezetőség elképzeléseit a „politikai vezetés” egyik exponense, Hintze külügyi államtitkár zavarta meg, aki a német imperializmus kétségbeejtő helyzetét reálisan értékelve akaratlanul is a hadvezetőséggel szemben felsorakozó uralkodó osztályok nézeteinek lett kifejezője és a diplomáciai manőverek taktikájának meghirdetésével objektíve a hadvezetőség korlátlan hatalmát megrendítő belső hatalmi harc kezdeményezője lett — a német imperializmus rendszerének megmentése reményében. Hintze pozícióját a hadvezetőséggel szemben részben

a katonai helyzet állandó rosszabbodása (amelyet a széthullás előtt álló Habsburg állam kilátástalan helyzete csak fokozott), részben a hátszói belső állapotok kiéleződése erősítette. A hadvezetőség azonban szeptember elejére a hintzei koncepciót átmenetileg teljesen háttérbe szorította, aminek kézzel fogható oka az ellenség támadásának időleges kifulladásra és a forradalmi munkáspárttal nem rendelkező tömegek mozgalmainak alábbhagyása volt. Így szeptember első napjaiban a hadvezetőség helyzete kifelé és befelé egyaránt stabilizálódott; a diplomáciai manőverek elindítására nem került sor, sőt úgy tűnt, hogy a Ludendorff által meghirdetett defenzív stratégia sikere egyszer s mindenkorra leveheti azokat a napirendről s a német imperializmus az erő pozíciójából tudja kikényszeríteni a kompromisszumos békét, amely viszont a junker-nagybirtokos osztályszövetség szélsőséges elemeinek belső megerősödését teszi lehetővé.

A szeptember első napjaiban elszenvedett újabb nagyarányú katonai vereség azonban ennek a lehetőségnek egyszer s mindenkorra véget vetett. Az ennek nyomán pozíciójában megrendült hadvezetőség hirtelen taktikát változtatott. Az új taktika hangsúlyozott részét a diplomáciai manőverek megindításába való belenyugvás képezte — már akkor a hadsereg megmentésének és a hadvezetőség kezében való maradásának hátsó gondolatával a hátszói „megrendszabályozásának” perspektívájában. A szeptember közepéig tartó belső harcok a jól átgondolt taktika érvényesítésének hű kifejezői voltak.

E taktikát azonban két esemény zavarta meg: Burián váratlan és sikertelennek bizonyuló jegyzéke, továbbá az antant balkáni áttörése, amelyek hatását az ellenség megisméltató nyugati sikerei fokozták. A hadvezetőség defenzív stratégiája és a diplomáciai manőverek gyakorlata végérvényesen összeomlott. A kudarc nemcsak a katonai diktatúra bukását, hanem a hadvezetőséggel oppozícióban levő uralkodó csoportok törekvéseinek vereségét is jelentette: az imperialista Németország szeptember végére történelmének legnagyobb válságába került. A válság mélyülésének és forradalmi válsággá való átnövésének feltételei a hadsereg bomlási folyamatának felgyorsulásával s a hátszói dolgozó tömegek antiimperialista és háborúellenes mozgalmainak ugrásszerű megnövekedésével érlelődtek.

A belső és külső válság kiéleződésének napjaiban a német hadvezetőség radikális lépésekre szánta el magát. Ludendorff szeptember 29-én „kapitulált” az események előtt: követelte az azonnali fegyverszünet és békeajánlat elküldését egy olyan új „nemzeti kormány” által, amely az uralkodó osztályok és kiszolgálóik széles skáláját fogta át. A „kapituláció” tartalmában a külső háború minél gyorsabb lezárását, s rajta keresztül a legnagyobb fegyveres erő, a hadsereg „mentését” jelentette, amely hadsereg további funkciója a hadvezetőség gondolataiban a belső rendszert fenyegető társadalmi forradalom elhárításával azonosult, perspektivikusan pedig az új revansháború megvívásával volt egyenlő. De a „kapituláció” feltételezte a tömegekkel szemben az uralkodó osztályok egységét, közös frontját — beleértve magát a hadvezetőséget is és mindezek szimbólumának kellett

lennie annak az „új nemzeti kormány”-nak, amely demokratikus lát-szatreform-törekvéseivel az ún. „felülről való forradalom taktikájá-val” nemcsak a dolgozó tömegek mozgalmait szerelhette le, hanem az antant szemében is egy új, „igazságos békét” érdemlő Németországot reprezentálhatott.

A szeptember végi—október eleji napok lázas tevékenysége e kettős cél mihamarabbi elérésének jegyében fogant. A kezdeményezés mind-végig a hadvezetőség kezében volt és az uralkodó osztályok valamennyi csoportja, továbbá a szociáldemokrata pártok a dolgozó tömegek forradalmától való félelmükben, a Hindenburg—Ludendorff-féle had-vezetőség iniciatíváit elfogadták. A Max-féle „népkormány” megalakulásáig és a Wilsonnak küldendő jegyzék megfogalmazásáig tartó út természetesen nagyon is göröngyös volt és a belső ellentétek, hatalmi harcok annak sikerét sokszor veszélyeztették. De október elején együtt állt a „háborús kabinet”, amely ugyan megpróbált ellenállni a had-vezetőség durva beleavatkozásának s eközben igyekezett a vesztes háború miatti felelősség terheit a volt katonai diktátorokra hárítani, ténykedésében azonban a hadvezetőség függvénye maradt. Így volta-képpen nemcsak minden kérdésben engedett, hanem azok megoldá-sának tempójában is túlnyomórészt a hadvezetőség akarátának korlát-lan érvényre jutását tűrte el.

Az október elején foganatosított lépések eredményességébe vetett hit az uralkodó osztályok körében — így a hadvezetőségben és a Max-vezette, szociáldemokratákkal megerősített „népkormány”-ban rendkívül erős volt. Jóllehet a súlyos nézeteltérések a „nemzeti egy-ség” szimbolizálta „népkormány” és a hadvezetőség között napról napra előjöttek, az ellenséggel való kompromisszumos békének és a forradalom elkerülésének reménye a derűlátás közös érzését keltette. Az optimizmus október elejei felülkerekedésekor az uralkodó osztá-lyok csupán két dolgot nem vettek számításba: a győztes imperialista hatalmak kérlelhetetlenségét a legyőzött német imperializmussal szemben és az orosz példa által lelkesített német dolgozó tömegek éb-redő forradalmi elszántságát saját elnyomóik elpusztítására. A „nép-kormány” megalakulását és a békeajánlat elküldését követő hetek bizonyították, hogy a hadvezetőség és a kormány kétségbeesett erő-feszítései a „külső-belső béke” megmentésére kezdettől fogva kilá-tástalanok voltak.

A hadvezetőség, a régi, majd az új kormány kétségbeesett törek-vései, az uralkodó osztályok csoportjainak, pártjainak, az őket támo-gató szociáldemokratáknak útkeresései jelezték „az elnyomók válsá-gát”, az osztálykizsákmányolás fenntartása eddigi formájának (a had-vezetőség diktatúrája) csődjét. És a válság bekövetkeztének tagadha-tatlan tényeit szolgáltatták az imperialista háború elesettjei és legtöbb áldozatot hozói, a dolgozó tömegek, amelyek nem voltak hajlandók tovább tűrni a junker—nagyfőkés osztályszövetség elnyomó hatalmát. Ha a háború előidézőivel és vámszedőivel szembeni gyűlölet eddig csak sporadikus kitörésekben is fogalmazódott meg részükről, a Spar-

tacus Szövetség október 7-i berlini birodalmi konferenciája a munkás- és katonatanácsok felállításának meghirdetésével, a fegyveres felkelés és a köztársaság megteremtésének programjával a küszöbön álló forradalom vátesze volt. Mint ahogy Lenin írta október 3-án: „Németországban politikai válság robbant ki. A kormány és a kizsákmányoló osztályok pánikszzerű fejtelensége a maga teljességében feltárult az egész nép előtt. Egycsapásra megmutatkozott, hogy a katonai helyzet reménytelen és hogy az uralkodó osztályok a dolgozó tömegektől semmi támogatást nem kapnak. Ez a krízis vagy a forradalom kezdetét jelenti, vagy mindenesetre azt, hogy a tömegek számára most már nyilvánvalóvá vált: a forradalom elkerülhetetlen és küszöbön áll.”¹⁰⁰

МАРТОН ФАРКАШ:

К ИСТОРИИ О ЗАПРОСЕ ПЕРЕМИРИЯ СО СТОРОНЫ КАЙЗЕРОВСКОЙ ГЕРМАНИИ

Резюме

В статье дается обзор процесса созревания военно-политических решений, последовавших после осознания стратегического поражения германского империализма и назревавшего параллельно с этим революционного брожения народных масс в тылу и солдатских масс на фронте. Временной границей этого ряда исторических событий является начало августа 1918 года и поворот, совершившийся в сентябре—октябре месяцах; главным участником и инициатором решений является высшее военное руководство Германии.

Указанный период был кануном самого большого до тех пор внешнего и внутреннего (революционного) кризиса юнкерско-капиталистической Германии, который мог бы стать роковым для нее не только в силу внешних последствий утраты положения крупной державы, но с обострением антимилитаристической и антикапиталистической борьбы угнетенных масс, переносивших все тяготы войны, проектировал в будущем гибель самого классового общества. Стратегическая задача отражения этой двойной угрозы определила деятельность военного руководства Гинденбурга — Людендорфа, репрезентировавших главным образом внешнюю и внутреннюю политику господствующих классов Германии.

Тактику достижения упомянутой стратегической задачи, реализовавшуюся в военно-политических решениях и их осуществлении, военное руководство полагало обрести в предложенном в конце концов противнику заключении немедленного перемирия и во введении конституционной монархии путем т. н. «революции сверху». Эта тактика внешнего и внутреннего кризиса сложилась в сложной обстановке серьезной внутренней борьбы между военным руководством и ставшими в оппозицию к нему более трезвыми капиталистическими кругами, крайних репрессий, примененных против трудящихся масс, а также под всё более стабилизировавшемся влиянии становившегося всё более ясным поражения в войне.

В период, который можно назвать первым периодом в процессе этой истории, между 8 августа—4 сентября 1918 года был сделан переход к дефензивной стратегии и была создана тактика дипломатических маневров, которые с «позиции равных сил» ставили своей целью заключение компромиссного мира с противником, благоприятное завершение внешней войны в целях уничтожения внутренних револю-

¹⁰⁰ W. I. Lenin: Schreiben an die gemeinsame Sitzung des Gesamtrussischen Zentral-exekutivkomitees und des Moskauer Sowjets mit Vertretern der Betriebskomitees und der Gewerkschaften. Werke, Bd. 28. Berlin, 1959., 90. o.

ционных сил. Стремление военного руководства такого характера в конечном итоге было принято группами правящих классов и их приспешниками, а также большинством социал-демократов. Крах этой тактики был вызван прежде всего военными и дипломатическими факторами, а также совместным влиянием провала террористических мер, призванных задержать революционное созревание трудящихся масс. Грандиозный провал тактики военного руководства, который смел также и военную диктатуру (Людендорффа), существовавшую с августа 1916 года, охватывал собой несколько недель с 4 по 29 сентября 1918 года. «Нервное расстройство» Людендорффа 29 сентября было началом создания новой тактики, считавшейся военным руководством окончательной, в частности формулировка запроса о заключении немедленного перемирия (при сдаче «позиции равноправных») с вынужденным признанием проигрыша империалистической войны, вслед за чем вскоре последовала замена форм правления абсолютной монархии конституционной монархией, программа «революции сверху», сформулированной государственным секретарем иностранных дел Хинтце. Внутренние условия практического проведения в жизнь новой тактики по сути дела были осуществлены до 5 октября и прежде всего по инициативе военного руководства: создание «народного правительства» Макса, органа «революции сверху» после введения «парламентаризма» 30 сентября (репрезентировавшего единство господствующего класса с привлечением социал-демократов) было делом рук военного руководства, также, как и внешние условия, — направленная Вильсону нота с предложением заключения перемирия. Так как эффективность этого шага ожидалась позже, в промежуточный период военным руководством были приложены немалые усилия в интересах того, чтобы уже тогда подготовить армию против трудящихся масс, противников «конституционного преобразования». Одновременно внутриполитическая борьба внутри правящих классов, проходившая в первые дни октября, ставила под угрозу новую тактику. Но признание оппозиционными кругами того факта, что непринятие новой тактики откроет шлязы революции, привело к их капитуляции перед военным руководством.

Однако события последующих недель показали, что эта новая тактика также была обречена на провал: проблемы испытывавшего кризис общества можно было решить только путем революции и немедленного прекращения войны.

Совместные усилия военного руководства и господствующих классов в последние месяцы 1918 года умножились, хотя они уже не могли задержать надвигавшейся ноябрьской революции. Замена Людендорффа, ставшего в тягость и правящим классам, Гроэнэром свидетельствовала о необходимости новых форм обострившейся борьбы с революционными силами. От контрреволюционного союза Гроэнэра — Эберта до кровавой контрреволюции Носке было еще далеко, но в ожесточенной борьбе за «спасение» эксплуататорского капиталистического общества и за сохранение статуса великой державы военное руководство оказалось самым злостным врагом трудящихся масс, более того палачом их.

MÁRTON FARKAS:

ZUR GESCHICHTE DES WAFFENSTILLSTANDSERSUCHENS DES KAISERLICHEN DEUTSCHLANDS

Resümee

Die Studie zeigt das Heranreifen der militärpolitischen Entscheidungen, die im Ersten Weltkrieg der militärischen Niederlage des deutschen Imperialismus und der damit zusammenhängenden revolutionären Gärung unter den Volksmassen des Hinterlandes und unter den Soldatenmassen Rechnung trugen. Zeitlich umfasst sie die historischen Ereignisse vom Anfang August 1918 bis zum Oktober 1918. Das Hauptaugenmerk gilt dabei der Obersten Heeresleitung (OHL), die auch der eine Hauptinitiator dieser Entscheidungen war.

Der erwähnte Zeitabschnitt war der Vorabend der bis dahin größten äußeren und inneren Krise des monopolkapitalistischen und großagrarischen Deutschlands. Diese Krise konnte nicht nur durch die äußeren Folgen des Verlustes der Großmachtstellung bedeutungsvoll werden. Sie warf mit der Verschärfung des antimilitaristischen und antikapitalistischen Kampfes der alle Lasten des Krieges tragenden unterdrückten Volksmassen auch den Schatten des Untergangs der Klassengesellschaft voraus. Die strategische Aufgabe der Abwehr der zweifachen Gefahr prägte die Tätigkeit der Hindenburg—Ludendorffschen Heeresleitung, die die äußere und innere Politik der deutschen herrschenden Klassen weitgehend bestimmte. Die Oberste Heeresleitung hoffte, die erwähnte strategische Aufgabe, die sich in militärpolitischen Entscheidungen und deren Durchführung realisierte, durch ein Waffenstillstandersuchen und innenpolitische Reforme, die sog. „Revolution von oben“ zu meistern. Diese Taktik der Bekämpfung von der äußeren und inneren Krise hatte sich in einem komplizierten Prozeß schwerer innenpolitischen Kämpfe zwischen der Obersten Heeresleitung, dem Auswärtigen Amt, der Parteien, der Reichstagsmehrheit und nicht zuletzt der sich dieser entgegenstellenden, nüchtern denkenden kapitalistischen Kreise herausgebildet.

Als erste Periode in diesem geschichtlichen Prozeß kann der Übergang zur defensiven Strategie und zur Taktik diplomatischer Manöver betrachtet werden (8. August—4. September), der von einer Position des scheinbaren militärischen Gleichgewichts ausgehend einen Kompromißfrieden anstrebte, um nach Außen den Krieg günstig abschließen und im Inneren die revolutionären Kräfte vernichten zu können. Das diesbezügliche Bestreben der Heeresleitung stieß bei den verschiedenen Gruppen der herrschenden Klassen und den ihnen verpflichteten Mehrheitssozialisten im Endergebnis auf Verständnis: Doch kam diese Taktik in erster Linie infolge militärischer und diplomatischer Faktoren sowie des Fehlschlagens der gegen die revolutionäre Gärung unternommenen terroristischen Maßnahmen zur Anwendung. Das offensichtliche Versagen der bisherigen Taktik der Heeresleitung, das die Beseitigung der seit 1916 bestehende ludendorffsche Militärdiktatur notwendig machte, wurde in der Zeit vom 4. bis 29. September augenscheinlich. Der „Nervenzusammenbruch“ Ludendorffs am 29. September war der Beginn der Herausbildung der neuen, von der Heeresleitung akzeptierten Taktik, die mit dem notgedrungenen Eingeständnis des verlorenen imperialistischen Krieges durch das Ersuchen um sofortigen Waffenstillstand und der Ablösung der absolutistisch-monarchistischen Herrschaftsformen durch ein parlamentarisches Regierungswesen verbunden war. Das zuletzt genannte Programm der „Revolution von oben“ wurde dabei vom Staatssekretär Hintze entwickelt und von Ludendorff gebilligt.

Die inneren Bedingungen für die praktische Durchführung der neuen Taktik wurden bis zum 5. Oktober im wesentlichen und vor allem auf Grund der Initiative der Heeresleitung verwirklicht. Im Sinne der „Revolution von oben“ kam es zur Bildung einer sogenannten „Volksregierung“ des Prinzen Max von Baden. Entsprechend dem angestrebten „Parlamentarismus“ wurden Vertreter der Reichstagsmehrheit, also auch der SPD zu Minister ernannt. All das war ebenso ein Werk der Heeresleitung, wie des Auswärtigen Amtes und sollte die Absendung einer Note an Wilson ermöglichen, die das Ersuchen um Waffenstillstand enthielt. Zunächst stieß diese neue Taktik auf erbitterten innenpolitischen Widerstand. Doch erkannten die herrschenden Klassen, daß die Nichtannahme der neuen Taktik zum Ausbruch der Revolution führen könnte. Die Ereignisse der folgenden Wochen zeigten aber, daß auch diese neue Taktik zum Scheitern verurteilt war, denn die Probleme der in eine Krise geratenen Gesellschaft konnten nur durch eine Revolution und die sofortige Beendigung des Krieges gelöst werden. Bald zeigte sich, daß im Kampf gegen die revolutionären Kräfte neue Formen notwendig waren. Zum gegenrevolutionären Bündnis Greener—Ebert und zu der militärischen Gegenrevolution unter Noskes Führung war zwar noch ein weiter Weg, doch im erbitterten Kampf um die Rettung der ausbeuterischen kapitalistischen Gesellschaft und um die Erhaltung des Imperialismus hat sich die Oberste Heeresleitung von vornherein als entschlossener Feind der werktätigen Massen erwiesen.